CİNLER

DOSTOYEVSKİ

Çeviren:
Vedat Gültek

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1827
EDEBÎ ESERLER: 933

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-269-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün Adı: Бесы

1. Basım: 2008, İnkılap Yayınları
Ötüken Neşriyat'ta 1. BASIM: 2022

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Son Okuma: Bilal Erimez

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Baskı ve Cilt: VİZYON BASIMEVİ KAĞITÇILIK
MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Beylikdüzü O.S.B Mah. Orkide Cad. No:1/Z
Beylikdüzü/İSTANBUL Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika No: 52098

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Fyodor Dostoyevski: Tam adıyla Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, 11 Kasım 1821 tarihinde Moskova'da dünyaya geldi. Çağdaşı olan Tolstoy, Puşkin, Gogol, Lermontov ve Turgenyev gibi soylu bir aileye mensup olmayan tek meşhur Rus yazardır. 1837 yılında annesini, 1839 yılında da şüpheli bir şekilde ölen babasını kaybetmesi Dostoyevski'yi derinden etkiledi. 1843 yılında Balzac'ın *Eugénie Grandet* adlı romanını Rusçaya çeviren Dosteyevski 1844 yılında askerî komisyondan istifa ederek tüm vaktini yazmaya ayırır. Bu inzivanın semeresi Rus edebiyat çevrelerinde övgüyle karşılanacak *İnsancıklar* romanıdır. Eser öylesine beğenilmiştir ki Dostoyevski için "Gogol'un halefi" yakıştırmaları yapılır. İlerleyen dönemdeki eserlerinde inişli çıkışlı bir başarı grafiği sergileyen Dostoyevski'nin yazarlık hayatının sona erdiği bile söylenmeye başlar. Ne var ki 1866 yılında yayınladığı *Suç ve Ceza* romanı ile rüzgârı tersine çevirmeyi başaracaktır. İnsan psikolojisinin ve vicdan kavramının öne çıktığı; başkarakterin iç hesaplaşmalarına sıklıkla yer verdiği *Suç ve Ceza* romanı dönemi için büyük bir edebiyat olayı hâline gelmekle kalmaz Dostoyevski'yi de gelmiş geçmiş en büyük yazarlar arasına sokar. 1880 yılında son büyük romanı *Karamazov Kardeşler*'i yayınlayan Dostoyevski 9 Şubat 1881 tarihinde St. Petersburg'da hayata veda etmiştir.

Vedat Gültek: 1939 yılında Malatya'da doğdu. İlkokulu Malatya'da, ortaokulu ise Besni'de bitirdi. Lise tahsilini Erzincan Askeri Lisesi'nde yaptıktan sonra 1959 yılında Kara Harp Okulu'na girdi. 1961 yılında piyade subayı olarak mezun oldu. Askeri okullarda yabancı dil olarak Rusça'yı seçen Vedat Gültek, Silahlı Kuvvetler'in değişik birliklerinde çeşitli görevlerde bulundu. 1974 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Rus Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olunca aynı yıl Askeriye'deki görev birimini değiştirerek öğretmen oldu ve Işıklar Askeri Lisesi'ne Rusça öğretmeni olarak atandı.

Silahlı Kuvvetlerin birçok biriminde öğretmenlik yaptıktan sonra 1993 yılında emekliye ayrıldı. Evli ve iki çocuk sahibi olan yazarın, birçok çevirisinin yanında yayımlanmış eserleri şunlardır:

- Rus Dili Grameri – Kurmay Yayınevi
- Türkçe-Rusça Rusça-Türkçe Konuşma Kılavuzu – Kurmay Yayınevi
- Türkçe-Rusça Rusça-Türkçe Atasözleri Sözlüğü – Sosyal Yayınlar
- Rusça – Türkçe Türkçe – Rusça Sözlük – Kurmay Yayınevi

I

GİRİŞ YERİNE ÇOK SAYGIDEĞER STEPAN TROFİMOVİÇ VERHOVENSKİY İLE İLGİLİ BİRKAÇ SÖZ

I

Bugüne kadar hiçbir değişiklik olmayan şehrimizde, çok yakın bir geçmişteki son derece tuhaf olayları anlatırken yeteneksizliğim yüzünden biraz gerilerden, özellikle de çok saygıdeğer Stepan Trofimoviç Verhovenskiy ile ilgili bazı ayrıntılardan söz etmekle başlamak zorundayım. Sunacağım bu ayrıntılar, notların yalnızca giriş kısmı olsun, anlatmayı tasarladığım asıl olaylar ise daha ileridedir.

En kısa yoldan anlatacağım: Stepan Trofimoviç, bizim aramızda birazcık değişik, nasıl söylesem, bir iyi vatandaş rolü oynardı hep, bu rolüne de çok tutkundu; bana, onsuz yaşanmayacakmış gibi geliyordu. Onu bir tiyatro oyuncusuyla eşit tuttuğum için böyle söylediğimi sanmayın: Ayrıca, Tanrı onu korusun, ona büyük bir saygım da vardır. Tüm bunlar bir alışkınlıktan, daha doğrusu, çocukluğundan beri kendini iyi bir vatandaş ve önemli bir kişi olarak görme eğiliminden kaynaklanıyordu. Söz gelimi, "polisin ardına düşmüş olmasını", "sürgüne gönderilmiş" biri olmayı çok isterdi. Bu iki cümleciğin büyüleyici etkisi, onu bir daha ayılmamacasına sarhoş etmiş, sonra da bunca yıl, kendi gözünde yavaş yavaş yükseltmiş ve sonunda, oldukça yüksek, insanın gururu için çok hoş bir kendini beğenmişlik düzeyine yüceltmişti. İnsanları yeren bir İngiliz romancısı, geçen yüzyılda yazdığı bir romanında, Gulliver adındaki kahramanı, sekiz-on santim boyundaki cücelerin ülkesinden döndüğünde kendini bir dev gibi görmeye öyle alışmıştır ki Londra caddelerinde dolaşırken yöresindekileri hâlâ o küçük yaratıklar, kendini

de dev sanarak kaldırımda yürüyen insanlara, caddeden geçen faytonlara, ayaklarının altında kalıp ezilmesinler diye yana çekilmeleri ve kendilerini korumaları için elinde olmadan bağırır çağırır. Bu şekilde bağırdığı için kentliler, onunla eğlenirler, küfrederler, kaba saba arabacılar *dev*in suratına kırbaçlarını indirirler: Peki ama bu doğru bir şey mi? Alışkınlıkların insana yaptıramayacağı bir şey var mı? İnsan, bir kez alıştığı bir şeyi kolay kolay bırakamaz. Alışkınlık, Stepan Trofimoviç'i de aynı duruma sokmuştu; ne var ki doğrusunu söylemek gerekirse, onunki daha masumca ve çirkin kaçmayacak bir biçimdeydi, kendisi çok hoş bir insandı çünkü.

Son günlerde herkes tarafından ve hemen her yerde unutulduğunu bile sanıyorum; oysa eskiden beri tanınmayan biri olduğunu kimse söyleyemez. Geçen kuşağın ünlülerinin herkesçe bilinen o üstün topluluğunda onun da bulunduğu kesindir; onun adı da kısa bir süre için -en fazla bir dakikalık süredir bu- o dönemin birçok coşkulu kişilerince, Çaadayef'in, Belinskiy'in, Granovskiy'in ve o günlerde Avrupa'da henüz çalışmaya başlayan Gertsen'in adlarıyla birlikte anıldığı söylenebilir. Ne var ki Stepan Trofimoviç'in çalışmalarının, kendi deyimi ile "aynı döneme rastlayan kimi olaylar fırtınası" yüzünden başlamasıyla bitmesi bir olmuştu. Fakat ne oldu sonunda? "Fırtına", "olaylar" diye bir şeyin dahi olmadığı çıktı ortaya; en azından buna benzer bir şey yokmuş. Stepan Trofimoviç'in aramızda, ilimizde, herkesin sandığı gibi bir sürgün olarak yaşamadığını, yaşamı boyunca polis tarafından hiç aranmadığını ancak birkaç gün önce öğrendim. Elbette ki çok şaşırmıştım, buna da kesinlikle inanmak zorundaydım. Durumun böyle olmasına karşın ondaki düş enginliğine bakın siz! Yaşamı boyunca kimi çevrelerin kendisinden çekindiğine, attığı her adımdan sürekli haber alındığına ve sayıldığına, son yirmi yıl içinde değişen üç valinin de kentimize gelmeden önce, daha başkentteyken kendilerine amirlerince onun hakkında pek çok özel ve tedirgin edici bilgiler aktarıldığına içtenlikle inandı durdu. O günlerde birileri çıkıp da örnek derecede dürüst Stepan Trofimoviç'i, kesin deliller göstererek korkacak bir tarafının olmadığına inandırmak istese, hiç kuşkusuz, onlara gücenirdi bile. Ne var ki yine de son derece akıllı ve yetenekli biriydi; hatta nasıl anlatayım, bilimsel... fakat bu alanda pek de bir şey, hatta hiçbir şey yapmadı. Rusya'daki bütün bilim adamları böyle değil midir zaten?

Avrupa'dan 1849 yılında döndüğünde öğretim görevlisi olarak girdiği üniversite kürsüsünde parladı yıldızı. Ne var ki en fazla birkaç ders verebildi ancak; bu dersler, düzenli olmayan toplumlar üzerineydi yanılmıyorsam. Bir de 1413 ile 1428 yılları arasında, küçük bir Alman şehri olan Hanau'nun toplumsal ve ekonomik öneminin yükselişi ve sonra da bu yükselişi durduran belirsiz nedenler üzerine parlak bir tezi savunma olanağı bulabilmişti. O dönemin Slavcılarına ustaca atılmış çok ağır taşlar vardı bu tezin içinde, böylece kendine yığınla acımasız ve gözü dönmüş düşman edindi bir anda. Kürsüsünün elinden alınmasının ardından -öç almak ve kaybettiği şeyleri onlara göstermek için- Dickens'tan çeviriler yayımlayan ve George Sand'ı öven aylık bir dergide, derin anlamları olan bir incelemenin baş kısmını yayımlamayı başardı; bu yazısında, bir dönemin şövalyelerinin olağanüstü ahlaklı olmalarının nedenleri ya da buna benzer şeyler anlatılıyordu yanılmıyorsam. Bu yazılarda son derece soylu ve yüce bir düşünce vardı en azından. Sonraları ise ortalıkta dolaşan dedikodulara bakılırsa, incelemenin yayımlanması hemen yasaklanmış ve ilerici dergi de bu kadarcığı yayımlanmış bu inceleme yazısından zarar etmiş. Yazarın tembelliği nedeniyle bu yazıların yarım kaldığını düşünmek de akıllıca bir davranış olur. Düzenli olmayan toplumlar üzerine verdiği derslerin kesilmesine, onun, birisine yazdığı kimi "olayları" anlatan mektuplarından birinin başkalarının (kuşkusuz, gerici düşmanlarından birinin) eline geçmesi üzerine bazılarının ondan açıklama istemeleri neden olmuştu. Doğru ya da yanlış olduğunu kesin olarak bilmiyorum ama ısrarcı dedikodulara bakılırsa, tam da o aralar, Petersburg'da otuz kişiden kurulmuş gerçek olmayan, son derece güçlü, yasadışı büyük bir şebeke yakalanmıştı. Bu şebeke mensupları Fourier'nin eserlerini çevirmeye hazırlandıklarını söylüyorlardı. Aksilik bu ya, tam da o günlerde, Stepan Trofimoviç'in daha ilk gençlik yıllarında -bundan altı yıl önce Berlin'de- yazdığı bir şiiri, meraklı iki gençle üniversiteli bir öğrencinin üzerinde yakalanıyor. Bu uzun şiir şu anda benim yazı masamın üzerinde de var; yakın bir geçmişte, geçen yıl kendi el yazısıyla yazıp imzalamış ve göz alıcı kırmızı maroken bir cilt içinde bana armağan etmişti Stepan Trofimoviç. Şiirin şiir değeri var denebilir, ozanın da bir ölçüde yetenekli olduğu söylenebilir; tuhaf ama o zamanlar (yani daha açık söyleyeyim, otuzlu yıllarda) birçok

ozan bu tür şeyler çiziktiriyordu. Eserin konusunu anlatmak benim için oldukça zor çünkü doğrusunu söylemek gerekirse, o yapıttan hiçbir şey anlamıyorum. *Faust*'un ikinci bölümüne benzer lirik-dramatik türde soyut, uzun bir şiir. Sahne, kadınlar korosuyla açılıyor, ardından erkekler korosu giriyor, sonra bazı güçlerin korosu ve en sonunda da daha yaşamamış fakat biraz olsun yaşamak için çırpınan ruhların korosu alıyor diğer koroların yerini. Soyut bir şeyi söylüyorlar, daha çok da bir şey için komik lanetler yağdırıyorlardı. Ancak aniden sahne değişiyor ve böceklerin bile şarkı söyledikleri bir "yaşam bayramı" başlıyor; ortaya, bazı Latince kutsal sözler söyleyen bir kaplumbağa çıkıyor. Örneğin bir maden parçası, yani pek de canlı olmayan bir varlık bile bir şeyle ilgili şarkı söylüyor yanılmıyorsam. Her şey hiç durmadan şarkı söylüyordu; konuşmalar olsa bile belirsizce geçiyor, ancak tartışma yapılırken konuşmalar oluyor ama yine de bu konuşmaların yüce bir anlamı vardır. Sonunda, sahne yine değişiyor; ortada bir dağ başı görünüyor, düzgün kıyafetli bir genç başıboş dolaşmaktadır kayalıklar arasında; ne olduğu pek bilinmeyen bazı otları koparıyor ve emiyordu bu genç adam; peri kızının, kopardığı o otları neden emdiğini sorması üzerine, içinde büyük bir canlılık duyduğunu, bu otların özsuyunda derdinin dermanını bulduğunu ama en büyük dileğinin bir an önce aklını yitirmek olduğunu (çok gereksiz bir istektir bu belki de) söylüyor. Sonra, ardında her ulustan büyük bir kalabalık olan çok güzel bir genç çıkageliyor yağız bir at üzerinde. Aslında ölümün kendisidir bu genç, ardındaki kalabalık ise bu genç için yanıp tutuşmaktadır. Sonra, Babil Kulesi'yle bazı asma katları görünüyor en son sahnede, kulenin yapımını yeni umut şarkıları söyleyerek bitiriyorlar, en tepeye çıkınca da örneğin Olympos'un sahibi kaçıp gidiyor gülünç bir durumda, aklı başına gelen insanlık ise onun yerini alıyor ve yepyeni bir hayata yine yepyeni bir anlayışla başlıyor. İşte o dönemde bu yapıtı sakıncalı bulmuşlardı. Geçen yıl, artık hiç tehlikesi kalmadığını ileri sürerek eserini bastırmasını söyledim Stepan Trofimoviç'e. Belirgin bir can sıkıntısıyla reddetti bunu. Hiç hoşuna gitmemişti tehlikenin kalmayışı; bana karşı tam iki ay süren soğukluğu da böyle söylediğim içindi sanıyorum. Fakat ne oldu? Benim ona bastırmayı önerdiğim sıralarda bizim uzun şiiri *orada*, yani Avrupa'da, ilerici bir dergide birdenbire basmasınlar mı; hem de Stepan Trofimoviç'e

hiç haber vermeden. Önce dehşete düştü bunu öğrenince, hemen valiye koştu; ardından da Petersburg'a, kendini büyük bir başarıyla savunduğu bir mektup yazdı; bu mektubu bana iki kez okudu ama kime göndereceğini bilemediği için de hep yanında kaldı mektup. Sözün özü, bir ay boyunca heyecan çekti ancak yüreğinin en gizli köşelerinde bunun böyle olmasına çok sevindiğine kesinlikle inanıyorum. Neredeyse eline geçirdiği, şiirinin basıldığı ilerici derginin sayısıyla yatıp kalkacaktı; gündüzleri onu yatağının altında saklıyordu, hizmetçi kadının yatağını değiştirmesine bile izin vermiyor, her gün bir yerlerden bir telgraf bekliyordu; hâlâ yukarıdan bakıyordu herkese. Telgraf falan gelmedi hiçbir yerden. Benimle bile barıştı o arada. Bu da onun hiç kin tutmayan temiz yüreğinin en belirgin delilidir.

II

Kuşkusuz, bundan onun sıkıntı çekmediğini söylemiyorum; eğer dileseydi gerekli açıklamalarını yapar ve düzensiz toplumlarla ilgili verdiği derslerine yine de devam edebilirdi, bunu artık kesin olarak biliyorum. Ne var ki o, gururlanmayı yeğlemişti o zaman. Aşırı bir ivecenlikle, "rastlantı fırtınasıyla" mesleğinin kökünden yıkıldığına kendini iyice inandırmaya başlamıştı. Ancak gerçeği söylemek gerekirse, mesleğinin değişmesinin gerçek nedeni, Tümgeneral Stavrogin'in çok zengin karısı Varvara Petrovna Stavrogina'nın iyi bir dost, iyi bir eğitici olması ve biricik oğlunun her yönüyle yetiştirilmesini üstlenmesi için daha önceden ona yaptığı öneriyi bir kez daha tekrarlamasıydı; bu işin yüklüce ödülünden söz etmiyorum elbette. Ona bu öneri, henüz Berlin'deyken ve ilk karısından yeni dul kaldığı sıralarda getirilmişti. İlk karısı, yaşamı toz pembe gördüğü ilk gençlik döneminde evlendiği, hemşerimiz olan uçarı bir kızdı. Stepan Trofimoviç için, çok güzel bir genç kadınla yaşadığı bu süre, karısının bakımına para yetiştiremediği ve ayrıca kimi kritik durumlar yüzünden çok sıkıntı çektiği bir dönemdi. Bu kadıncağız, üç yıllık bir ayrılıktan sonra ona, üzüntülü bir anında ve benim yanımda söylediği gibi "ilk, mutlu, üzerine henüz felaket bulutlarının çökmediği aşklarının bir ürünü" olan beş yaşında bir erkek çocuk

bırakarak Paris'te öldü. Yavruyu Rusya'ya, ücra bir köşede yaşayan ve yanında büyütüldüğü uzak halalarından birine gönderdiler hemen. Varvara Petrovna'nın yaptığı öneriyi o anda reddetmişti Stepan Trofimoviç. Öyle ki aradan henüz bir yıl bile geçmeden -hiç de gerekli olmadığı hâlde- konuşmayı sevmeyen Berlinli bir Alman kızla evlenmişti. Generalin, karısının önerisini reddetmesinin başka nedenleri daha olduğu çıkmıştı ortaya: Onu, çok tanınmış bir profesörün o günlerde her yerde duyulan ünü çekiyordu. O da kendi kartal kanatlarını denemek amacıyla canla başla kendini hazırladığı kürsüye fırlamıştı. İşte şimdi, kanatlarının kendini yükseltebilecek güçte olmadığını anlayınca o zaman bile kararını sarsacak gibi olan bu öneriyi anımsamıştı. Durumunu, bir yıl bile birlikte yaşayamadığı ikinci karısının ani ölümü de kolaylaştırmıştı. Açık ve kısa olarak şunu söyleyeceğim: Her şey Varvara Petrovna'nın Stepan Trofimoviç'e karşı beslediği ateşli yakınlık, değerli, nasıl anlatsam, klasik dostluk duygusundan (dostluk duygusundan bu şekilde söz etmek doğruysa eğer), evet, klasik dostluk duygusundan oldu. Stepan Trofimoviç bu dostluğun kolları arasına attı kendini; böylece, yirmi yıldan fazla bir süre için işi sağlama almış oldu. "Kolları arasına atıldı" cümlesini kullandım ama birisi bundan boş ve gereksiz bir anlam çıkarmaz umarım; ancak en soylu anlamıyla almak gerekir bunu. Bu denli ilginç bu iki varlığı en soylu ve ince bir bağ sonsuza dek bağlamıştı birbirine.

Stepan Trofimoviç'in, çocuğu eğitmeyi üzerine almaya razı olmasının diğer bir nedeni de ilk karısından kalan çiftliğin -çok küçük bir çiftlikti bu- Stavroginlerin kent dışında bulunan büyük çiftlikleri Skvoreşniki'nin hemen bitişiğinde bulunmasıydı. Ayrıca kendine ayıracakları sessiz çalışma odasında, üniversitedeki güçlü çalışmalarını bırakmadan, dilediği kadar ve huzur içinde bilimle uğraşabilecek, kendini bilime adayabilecek ve çok derin araştırmalar yaparak ulusal dil bilimi zenginleştirebilecekti. Araştırma falan yapmadı; bu yüzdendir ki ömrünün sonuna dek, ozanın söylediği gibi:

Sitem yüklü
...
Karşısında duruyordun yurdunun
Liberal ülkücü.

Yirmi yıldan daha fazla bir süre "sitem dolu" bir ömür sürme fırsatı çıkmıştı ortaya.

Ne var ki halk ozanının sözünü ettiği kişi, çok can sıkıcı olmakla birlikte dileseydi bu işi ömür boyu gösteriş için yapabilirdi. Oysa bizim Stepan Trofimoviç, bu tür kişileri örnek alarak, ayakta durup gösteriş yapmaktan yorulduğundan olacak, sıkça yan gelip yatıyordu. Doğrusunu söyleyeyim, yan gelip yatarak da olsa sitemlerle doluydu, bu da şehrimize yetiyordu. Onu, kulüpte oyun masasının başında kâğıt oynarken görecektiniz. Her davranışıyla, "Evet, oturdum ve sizinle kâğıt oynuyorum işte!" der gibidir. "Hiç olacak şey mi bu? Bunun suçu kimin? Kim elimden aldı çalışmalarımı ve beni kim düşürdü buralara? Eh, Rusya utansın!" Ardından da maça kozunu oynardı kibar bir tavırla.

Kumara büyük bir tutkusu vardı aslında; özellikle son zamanlarda Varvara Petrovna'yla aralarında sıkça ve pek de hoş olmayan tartışmalar oluyordu bu yüzden. Fakat bunları sonra anlatacağım. Şu kadarını söyleyeyim ki merhametli bir insandı (en azından bazen), bu yüzden de kederlenirdi sık sık. Varvara Petrovna ile yirmi yıllık dostlukları sürecinde, düzenli bir biçimde ve yılda üç dört kez, kendi aramızda "vatandaş kederi" dediğimiz melankoliye düşüyordu. Saygıdeğer Varvara Petrovna'nın çok hoşuna gidiyordu bu deyim. Melankoliden başka şaraba da başladı sonraları; ancak duygulu Varvara Petrovna, her tür kötü eğilimden onu korumuştur ömrü boyunca. Evet, onun bir dadıya gereksinimi vardı çünkü kimi zaman çok tuhaf oluyor ve en kederli olduğu bir anda birden çok kaba bir biçimde gülmeye başlıyordu. Kendi hakkında bile çok gülünç şeyler söylediği oluyordu kimi zaman. Oysa gülünç sözlerden korktuğu kadar hiçbir şeyden korkmazdı Varvara Petrovna. O, davranışlarını üstün ve soylu düşüncelere göre ayarlayan varsıl tabakanın gelenek ve göreneklerine uygun bir şekilde yetişmiş klasik bir kadındı. Bu soylu kadının zayıf dostu üzerindeki yirmi yıllık etkisi büyük olmuştur. Özel olarak bir şeyler anlatılmalıydı onunla ilgili; bunu da yapacağım.

III

Kimi ilginç dostluklar vardır, iki dost fırsat buldukça birbirlerini yerler fakat yine de içtikleri su ayrı gitmez yaşamları boyunca. Birlikte olmadan yapamazlar. Bunlardan biri, aklına esip de o dostluk bağını koparmak istese yatağa düşer ertesi gün, belki de kederinden ölebilir de. Varvara Petrovna ile baş başa ve özel bir görüşme yaptıktan sonra Stepan Trofimoviç'in kanepeden fırlayıp duvarları yumruklamaya başladığına kaç kez tanık olmuşumdur.

Bunun şaka götürür bir yanı yoktu, öyle ki duvarın sıvası bile dökülmüştü bir keresinde. Bu denli bir ayrıntıyı nasıl bildiğimi merak edecekler çıkabilir belki. Kendim tanığım zaten, bunda bilinmeyecek bir taraf olur mu artık? Stepan Trofimoviç'in kendisi sık sık başını göğsüme dayayıp duygulu sözlerle içini bana döktükten ve hüngür hüngür ağladıktan sonra... (Ağlarken bana neler neler anlatırdı!) Ama bakın ne olurdu bu hıçkırıkların hemen ardından: Ertesi gün, nankörlüğünden dehşetli nefret ediyor olmalıydı ki kendini çarmıha germeye hazır bir ruh yapısı içinde dolaşır dururdu ortalıkta; sadece Varvara Petrovna'nın "bir dürüstlük ve soyluluk meleği, kendininse onun tam tersi olduğunu", evet, sadece bunu söylemek için ivedi beni çağırtır ya da kendi koşar gelirdi bana. Koşarak bana gelmek, içini dökmek onu her zaman yatıştırmazdı; o zaman da Varvara Petrovna'ya çok görkemli mektuplar yazar, imzasını da tam olarak attığı bu mektuplarında ona içini döker ve ona her şeyi itiraf ederdi: Daha dün yabancı birine, onu Varvara Petrovna'nın, sırf ününden yararlanmak için evinde tuttuğunu; bilgisini ve yeteneğini kıskandığını; ondan nefret ettiğini ancak kendisini bırakıp gidince edebiyatseverlik ününe kara bir leke sürülür endişesiyle bunu açıklamaktan çekindiğini söylediğini; bu denli alçaldığı için artık ona saygı duymadığını, intihar etmeye karar verdiğini; ondan da her şeyin kaderini belirleyecek son sözcüğü beklediğini vs. vs. yazardı. Elli yaşındaki bebeklerin en masumu olan Stepan Trofimoviç'in sinir krizlerinin nerelere vardığını düşünebilir insan! Bir keresinde, her zamanki gibi, incir çekirdeğini bile doldurmayan bir nedenle aralarında çıkan ve birbirlerine pek çok zehirli sözler söyledikleri bir

tartışmadan sonra yazılan bir mektubu ben de okudum. Büyük bir dehşete kapılmış ve mektubu göndermemesi için yalvarmıştım ona. Heyecandan kendini kaybetmiş gibi, "Olmaz..." diye yanıtlamıştı. "Böylesi daha dürüst bir davranış olur... bu bir görevdir... her şeyi, evet, ona her şeyi itiraf etmezsem yaşayamam... ölürüm!"

Varvara Petrovna'nın böyle bir mektubu yazmayacağı ikisi arasındaki en önemli farktı. Doğrusunu söylemek gerekirse, kâğıt karalamak gibi bir illeti vardı Stepan Trofimoviç'in. Varvara Petrovna ile aynı evde oturmasına karşın, sinir krizleri tutunca günde iki mektup yazardı ona. Varvara Petrovna'nın -günde iki tane bile almış olsa- bu mektuplardan her birini büyük bir dikkatle okuduğunu ve kimi yerlerini işaretleyip özel bir çekmeceye kilitlediğini çok iyi biliyorum. Ayrıca bu mektupların her biri için ayrı bir yer ayırıyordu yüreğinde. Dostunu bir gün boyunca yanıtsız bıraktıktan sonra, ertesi gün karşılaştıklarında ona, bir gün önce aralarında hiçbir önemli olay geçmemiş gibi davranıyordu. Stepan Trofimoviç'i zamanla öyle bir hizaya getirdi ki zavallı adam bir gün önceki olaydan artık söz edemiyor, ancak dostunun gözlerinin içine, bir süre öylece bakıp duruyordu. Ne var ki Varvara Petrovna hiçbir şeyi unutmuyordu. Oysa Stepan Trofimoviç kimi zaman her şeyi çok çabuk unutuveriyordu; dostunun huzurlu olduğunu görünce cesareti yerine geliyor ve çoğunlukla, bir arkadaşı gelse, hemen o anda gülmeye, eğlenmeye ve şarabın zevkini çıkarmaya başlıyordu. Böyle zamanlarda Varvara Petrovna, içinde ne büyük bir öfkeyle bakıyordu ona acaba? Fakat onun hiçbir şeyi fark ettiği bile yoktu! Fakat aradan bir hafta, bir ay, hatta altı ay geçince bile bir şey olur, Stepan Trofimoviç o mektupların birinde kullandığı bir sözcüğü anımsardı birdenbire ve ardından mektubun tümü peş peşe ve o mektubu yazmasına neden olan olay aklına gelirdi; utancından yüzü kıpkırmızı kesilirdi birden; kimi zaman da öyle acı çekerdi ki karnı bile sancımaya başlardı. Bu karın sancıları, sinirleri çok bozuk olduğu zamanlar tutardı; beden yapısının çok değişik ve ilgi çekici bir özelliğiydi bu.

Varvara Petrovna, ondan çok sık nefret ederdi gerçekten; Stepan Trofimoviç son güne dek sadece bir şeyi fark edemedi: Sonunda onun oğlu, yarattığı bir varlık, hatta onun bir buluşu diyeceğim, olduğunu. Varvara Petrovna'nın bedeninin bir parçası olduğunun ve onun, onu sırf "yeteneklerini kıskandığı" için evinde tutmadığının

ve beslemediğinin farkında değildi. Kendisi için bu gibi şeyler düşünülmesi kadıncağızı nasıl üzüyordu kim bilir! Stepan Trofimoviç'e karşı duyduğu sürekli nefret, kıskançlık ve hor görme duygularının arasında bir tür büyük bir sevgi de vardı. Tam yirmi iki yıl onu kendi gözünden bile sakınmış ve kanadının altında bakmıştı. Uykuları kaçıyordu dostunun edebî, bilimsel ve toplumsal ünü azıcık sallansa. Çünkü onu kendi bulmuştu ve en başta da kendisi inanıyordu bulduğu bu şeye. Stepan Trofimoviç onun için bir umut gibiydi. Buna karşılık da ondan çok şey bekliyordu: Kendine kul köle olmasını istiyordu. Aşırı derecede kin tutan bir kadındı. Size iki gülünç olay anlatayım hazır sırası gelmişken.

IV

Bütün Rusya'nın bayram yaptığı, yeniden doğmaya hazırladığı köylülerin özgürlüklerine kavuşacakları söylencesi henüz ortada dolaşırken bir gün, kentimizden geçen çok ünlü ve bu işlerle çok yakından ilgili Petersburglu bir baron, Varvara Petrovna'yı ziyaret etmişti. Varvara Petrovna bu tür ziyaretleri çok önemsiyordu çünkü yüksek sosyetedeki dostluk bağları kocasının ölümünden sonra zamanla zayıflamış ve sonunda da kopmuştu. Bir saate yakın onun yanında oturdu ve çay içti baron. Yanlarında başkaca kimse yoktu ama az sonra Stepan Trofimoviç'i çağırıp baronla tanıştırdı Varvara Petrovna. Baron, onunla ilgili bazı şeyler duymuştu daha önceden ya da duymuş gibi davranıyordu ya, çay içerlerken onunla fazla ilgilenmedi. Kuşkusuz, kendini küçük düşüremezdi Stepan Trofimoviç, aslında davranış ve tavırları son derece göz alıcıydı. Soylu bir aileden olmamasına karşın, Moskova'da ünlü bir evde başlamış ve bitirmişti öğrenimini: Bir Parisli kadar güzel Fransızca konuşurdu. Bu yüzden baron, taşrada bile olsa Varvara Petrovna'nın, yöresine ne tür insanları topladığını daha ilk bakışta anlamış olmalıydı. Ne var ki böyle olmadı. Baron, ortalıkta dolaşan büyük reformun ilk söylentilerinin kesinlikle gerçek olduğunu doğrularken Stepan Trofimoviç, kendini tutamayıp birden, "Yaşa!" diye haykırıverdi; aşırı bir coşku belirten bir hareket bile yapmıştı koluyla. Çok yüksek sesle bağırmamıştı, kibar bir haykırış bile denebilirdi buna; belki de coşkusu yapmacıktı

ve kol hareketi de çaydan yarım saat önce ayna karşısında özellikle öğrenilmişti ama burada çok göze çarpan bir falso olmuştu; ne var ki baron, bu büyük olay karşısında bütün bir Rus ulusunun duygulanmasının ve coşmasının çok olağan olduğunu kibarca söylemekle birlikte hafifçe gülümsemekten de kendini alamadı. Az sonra da kalktı, Stepan Trofimoviç'e elinin ucunu uzattı giderken. Konuğunu yolcu ettikten sonra salona döndü Varvara Petrovna ve masanın üzerinde bir şeyler arıyormuş gibi yaptıktan sonra Stepan Trofimoviç'e döndü birden; benzi uçuk, gözleri çakmak çakmaktı. Ağır ağır ve fısıltıyla, "Bu yaptığınızı asla unutmayacağım!" dedi.

Bir gün önce aralarında hiçbir şey olmamış gibi karşıladı ertesi gün dostunu; bir daha hiç söz etmedi baronun yanında geçen olaydan. Ne var ki aradan on üç yıl gibi bir süre geçtikten sonra o olayı kötü bir anda anımsattı ve ona sitem etti; yine, ilk sitem ederken olduğu gibi, benzi uçuk ve gözleri çakmak çakmaktı. Ona, ancak iki kez, "Bu yaptığınızı asla unutmayacağım!" dedi yaşamı boyunca. Baron olayı ikinci olaydı fakat birinci olay da en az onun kadar ilginçti ve Stepan Trofimoviç'in yaşantısında oldukça önemli bir yeri vardı sanıyorum; bu yüzden onu da anlatacağım size.

Bu olay, 1855 yılının ilkbaharına, Mayıs ayına ve tam hareket hâlindeki orduya katılmak için aceleyle Kırım'a giderken yolda midesindeki hastalık yüzünden ölen uçarı, yaşlı Tümgeneral Stavrogin'in ölüm haberi Skvoreşniki'de duyulduğu zamana rastlar. Varvara Petrovna dul kalmıştı ve yas giysileri içindeydi. Uzun süre yas tutamazdı doğrusu, karakterlerindeki farklar nedeniyle dört yıldır tamamen ayrı yaşıyordu kocasından, ona aylık bağlamıştı (tümgeneralin en fazla yüz elli köylüsü, aylığı, ayrıca bir de ünü ve sosyetedeki bağları vardı; Skvoreşniki'nin bütün zenginliği, çok varsıl bir kesimcinin biricik kızı Varvara Petrovna'nındı). Yine de onu çok şaşırtmıştı ölüm haberinin aniden gelmesi; herkesten kaçmaya, günlerini bir başına geçirmeye başlamıştı. Kuşkusuz, yanı başından hiç ayrılmıyordu Stepan Trofimoviç.

Mayıs ayı tüm güzelliğini doğaya sermişti; kentin üzerine olağanüstü bir hoşluk çöküyordu akşamları; ıhlamurlar çiçek açmıştı. İki dost her akşam bahçede buluşup ortalık kararıncaya dek kameriyede oturuyorlardı; duygu ve düşüncelerini birbirlerine açıyorlardı. Bu dakikalar çok hoş ve haz verici oluyordu. Yaşantılarında

meydana gelen ani değişikliğin etkisiyle olacak, her zamankinden daha çok konuşuyordu Varvara Petrovna ve sanki yürek yüreğe oluyordu dostuyla. Birkaç akşam böylece geçmişti. Bir akşam Stepan Trofimoviç'in aklına çok ilginç bir düşünce geliverdi birden: "Bu, kendini avutmaya çalışan kadının bende gözü olmasın sakın? Acaba yas süresi olan bir yılın sonunda kendisine evlenme teklifinde bulunacağımı mı sanıyor?" Hiç uygun olmayan bir düşünceydi bu; ne var ki kişinin yücelmesi, sırf gelişmişliğinin çok çeşitli oluşundan kaynaklansa da kimi zaman kişioğlunun içinde uygun olmayan bir düşünceye eğilim uyandırır. Bu olasılığa, düşündükçe daha da fazla inanmaya başladı. "Evet, çok varsıl biri ama..." diye içinden geçiriyordu. Varvara Petrovna'nın da bir dilbere benzer yanı hiç yoktu doğrusu; uzun boylu, solgun benizli, iri kemikli, atınkine benzer uzun yüzü olan bir kadındı. Her gün biraz daha kararsız oluyordu Stepan Trofimoviç, beynini dolduran kuşkular acı veriyordu ona; birkaç kez kararsızlığı nedeniyle az kalsın ağlayacaktı da. (Stepan Trofimoviç çok sık ağlardı). Yüzü, elinde olmadan kaprisli, alaycı ve hem cilveli hem de mağrur bir anlatımla kaplanıyordu akşamları kameriyede otururlarken. Bu durum, hiç farkına varmadan ve iradesi dışında olur kişinin; hatta o kişi ne kadar soyluysa anlatım da o denli belirgindir. Bu konuda nasıl düşünmek gerektiğini Tanrı bilir ama Varvara Petrovna'nın yüreğinde onun bu kuşkularını tam olarak karşılayabilecek bir duygunun doğar gibi bile olamadığı düşüncesi akla en yatkın düşüncedir. Evet, istediği kadar ünlü olsun, adını onun adıyla değiştirmeye kesinlikle yanaşmazdı Stavrogina. Onun istediği, belki de kimi kadınlarda bu denli olağan görünen ve bilinçdışı kadınsı bir arzudan doğma kadınca bir oyundu sadece. Yine de kesin olarak söyleyemiyorum; bugün bile bir kadının ruhunun derinliklerine inmek mümkün değildir. Fakat devam ediyorum.

Varvara Petrovna'nın, dostunun yüz anlatımındaki bu tuhaf değişikliği derhâl sezinlediğini kabul etmek zorundayım çünkü çok duyarlı ve sezinleme yeteneği güçlü bir kadındı o; Stepan Trofimoviç ise çok saf oluyordu kimi zaman... Yine de eskiden olduğu gibi sürüp gidiyordu akşamlar; konuşmalar yine şiirsel ve ilgi çekiciydi. İşte iki dost, yine bir akşam çok coşkulu ve duygulu uzun bir konuşmadan sonra, Stepan Trofimoviç'in oturduğu bölümün girişinde birbirinin elini hararetle sıkarak ayrılmışlardı gecenin geç bir sa-

atinde. Her yaz, Skvoreşnikilerin malikânelerinin, bahçenin içine kadar uzanan çıkıntı biçimindeki bu bölümüne taşınır ve yazı orada geçirirdi Stepan Trofimoviç. Odasına henüz girmiş ve telaşlı bir dalgınlık içinde bir sigara yakmıştı. Daha sigarasını içmeye başlamadan günün tüm yorgunluğuyla açık pencerenin önünde kıpırdamadan durmuş ve parlak ayın yakınlarından süzülerek geçen tüy gibi bembeyaz ve hafif bulutları seyre başlamıştı. Ancak bir hışırtıyla ürpermiş ve birdenbire arkasına dönmüştü. Karşısında, daha dört dakika önce ayrıldığı Varvara Petrovna duruyordu. Solgun yüzü morarmış, dudakları sıkılmış ve uçları titriyordu. On saniye kadar keskin ve acımasız bir bakışla gözlerinin içine baktı hiçbir şey söylemeden.

"Bu yaptığınızı asla unutmayacağım!" diye birden ve çabuk çabuk fısıldadı.

Bu üzücü olayı aradan on yıl geçtikten sonra bana, önce kapıları kilitledikten sonra fısıltıyla anlattı Stepan Trofimoviç. O anda olduğu yerde donup kaldığını, Varvara Petrovna'nın gidişini ne gördüğünü ne de duyduğunu yeminler ederek söylüyordu. Varvara Petrovna bir daha hiç söz etmedi bu olandan. Aralarında böyle bir şey hiç geçmemiş gibi davrandığından Stepan Trofimoviç, yaşamı boyu bunu, hastalığından önce gelen bir kâbus olarak kabul etmek niyetindeydi. Hemen o gece hastalanmış ve iki hafta yataktan kalkamamıştı gerçekten de; kameriyedeki buluşmaları da tam zamanında kesilmiş oluyordu böylece.

Yine de ömrü boyunca her gün, kâbus düşüncesiyle birlikte bu olayın devamını ve çözümlenmesini bekler gibiydi. Bunun böyle bitmiş olmasına inanamıyordu. Gerçekten de durum böyle idiyse, kimi zaman çok tuhaf bakıyor olmalıydı dostuna.

V

Bugüne dek sürekli giyindiği giysiyi bile Varvara Petrovna kendi diktirmişti. Bu, çok göz alıcı ve değişik bir giysiydi: Uzun etekli, ön düğmeleri neredeyse gırtlağına dayanan fakat Stepan Trofimoviç'in üzerine de tam oturan siyah bir redingot; geniş kenarlı ve yumuşak (yazın hasır) bir şapka; iri bir düğümle bağlanmış, uçları sarkık ve beyaz patiskadan bir kravat; gümüş başlı bir baston; bir de nere-

deyse omuzlarına dökülen uzun saçlar. Esmerdi fakat son günlerde saçlarına hafif kır düşmüştü. Sakal ya da bıyık bırakmazdı. Gençliğinde çok yakışıklı biri olduğunu söylerler. Bence yaşlılığında da çok çekiciydi. Hem bir erkek elli üç yaşında yaşlı mı sayılır? Ne var ki o, kendini beğenmişliğiyle genç olduğunu kabullenmesi şöyle dursun, yaşının ilerlemiş olmasıyla övünüyordu bile. Aslında uzun boyu, ince bedeni ve omuzlarına dökülen saçları, bir de o değişik giysisiyle tam bir piskoposa benziyordu. Ya da daha çok, yazın bahçede çiçek açan bir leylağın altındaki bankta iki elini bastonuna dayamış, yanında açık bir kitap, duygulu gözlerle güneşin batışını seyrederken otuzlu yıllarda yayımlanan bir yayında yer alan taş baskısı resimdeki ozan Kukolkin'i andırıyordu. Kitaptan söz etmişken şunu da söyleyeyim, okumayı bırakır gibi olmuştu son zamanlarda. Yine de bu, en sonda olmuştu. Devamlı olarak Varvara Petrovna'nın abone olduğu dergi ve gazeteleri okurdu. Kibrinden hiçbir şey yitirmeden Rus edebiyatının başarılarıyla da ilgileniyordu sürekli. Çağımızın iç ve dış politikası üzerinde de çalışmaya heveslendi bir ara ama çok kısa bir süre sonra vazgeçti bundan. Bazen bahçeye çıkarken Tokevil'i aldığı, cebinde de kimseye göstermeden Paul de Kock'u bile taşıdığı oluyordu. Fakat bunlar önemsiz şeylerdir.

Parantez içinde Kukolkin'in resminden de söz edeceğim: Bu resim, Varvara Petrovna'nın eline henüz genç bir kızken, Moskova'da soyluların pansiyonunda okurken geçmişti. Bir anda, önüne çıkan her şeye, bu arada öğretmenlerine, daha çok da temiz yazı ve resim öğretmenlerine tutulan pansiyonlardaki diğer öğrenci kızlar gibi, o da bu portreye tutulmuştu. Burada ilginç olan kızların bu özelliği değildi, bu tabloyu Varvara Petrovna'nın, en sevdiği ve değerli eşyası arasında elli yıl saklamış olmasıdır. Belki de tablodaki ozanın giysisine benzer bir giysi diktirmişti Stepan Trofimoviç'e. Kuşkusuz, bunlar da önemsiz şeylerdir.

İlk günlerde ya da daha kesin söyleyeyim, Varvara Petrovna'nın yanında kaldığı bu sürenin ilk yarısında Stepan Trofimoviç hep aynı eser üzerinde düşünüp duruyor, her gün büyük bir ciddiyetle onu yazmaya hazırlanıyordu. Ancak ikinci yarıda her şeyi unutmuş gibiydi. Günler geçtikçe bize şöyle diyordu sık sık: "Tüm materyal toplanmış durumda, çalışmaya hazır gibiyim, ne var ki çalışmak içimden gelmiyor ve bir türlü çalışamıyorum!" Ardından da başı

öne eğik kederli kederli duruyordu. Bu durum, ona bizim gözümüzde bir bilim çilekeşi olarak daha bir yücelik kazandırabilirdi kuşkusuz; ancak onun istediği bu değildi. Pek çok kez kederli bir tavırla, "Beni herkes unuttu, artık kimse için gerekli değilim!" dediği olmuştu. Ondaki bu zoraki keder, özellikle sekiz yüz elli yılının sonlarına doğru görülmeye başlamıştı. Varvara Petrovna durumun ciddiyetini sonunda anlayabilmişti. Diğer yandan, dostunun unutulduğu ve artık kimseye gerekli olmadığı düşüncesini kabul edemiyordu bir türlü. Stepan Trofimoviç'i biraz avutmak ve eski ününü ona yeniden kazandırmak için dostunu alıp sanatçı ve ilimle uğraşan bazı arkadaşlarının bulunduğu Moskova'ya götürmüştü. Ne var ki Moskova da yeterli olamadı.

Zaman pek değişikti o yıllarda; eski sessizliğe çok benzeyen yepyeni ve tuhaf, her yerde, Skvoreşniki'de bile kendini hissettiren bir hava yurdun üstünde esmeye başlamıştı. Çok çeşitli söylentiler dolaşıyordu. Olayların az çok bilinmesine karşın, bu olayların yanında, onlarla beraber olan düşüncelerin de olduğu açıktı; bu düşüncelerin aşırı derecede çok olması en önemli olanıydı. İnsanı şu durum şaşırtıyordu işte: Olayların içlerine girerek bu düşüncelerin anlamlarının ne olduğunu öğrenmek mümkün olmuyordu bir türlü. Kadınlara özgü aşırı ilgisiyle bu düşüncelerin gizemine inmeyi istiyordu Varvara Petrovna. Bütün gazete ve dergileri, Avrupa'dan gelen yasak yayınları ve hatta o aralar gizlice dağıtılmaya başlayan bildirileri (hepsini ona getiriyorlardı) okumaya başlamıştı; ne var ki bunların hepsi de her şeyi birbirine karıştırmasına ve kafasının daha fazla allak bullak olmasına neden oluyordu. Mektuplar yazıyordu ama ona kısa yanıtlar veriyorlardı; gelen her yanıt ise bir öncekinden daha karmaşık oluyordu. "Bütün bu düşünceleri" ona daha iyi anlatsın diye Stepan Trofimoviç'i yanına çağırırdı görkemli bir tavırla, ne var ki ona anlattıkları pek de yeterli olamıyordu. Stepan Trofimoviç bu ulusça kıpırdanışa son derece tepeden bakıyordu. Unutulduğundan ve artık kimseye gerekli olmadığından başka bir şey düşünemiyordu. Fakat sonunda onu da anımsadılar ve Avrupa'daki yayınlarda, önceleri sürgün bir çilekeş diye geçti adı, ardından da eski bir yıldız olarak Petersburg'daki ünlü yıldızlar arasında anılmaya başlandı. Öyle ki nedense onu Radişçev'le bile karşılaştırıyorlardı. Sonraları ortaya biri çıktı ve onun öldüğünü haber verdi; yaşamı ve edebî kişi-

liğiyle ilgili bir yazı hazırlamayı bile vadetti. Stepan Trofimoviç birdenbire dirildi. Dönemin tüm insanlarına duyduğu küçümsemesi uçup gitmişti bir anda, içinde şöylece bir umut belirdi: "Bu harekete ben de katılıp gücümü göstersem." Varvara Petrovna yine onun üzerine titizlenmeye başlamıştı ve çok telaşlıydı. Zaman yitirmeden hemen Petersburg'a gidip, her şeyi yerinde görüp anlamaya ve olabilirse yepyeni bir harekete tamamen katılmaya karar vermişlerdi. Diğer yandan, kendi adına bir dergi çıkarmaya ve ömrünün sonuna dek bu yolda çalışmaya hazır olduğunu açıklamıştı Varvara Petrovna. Stepan Trofimoviç ise durumun bu şekilde değiştiğini görünce daha bir mağrurlaşmış ve yolda daha koruyucu gibi davranmaya başlamıştı Varvara Petrovna'ya. Bu da Varvara Petrovna'nın yüreğinde hemen yer etmişti. Fakat onun bu yolculuğa çıkmasının çok daha önemli başka bir nedeni vardı: Sosyetedeki eski ilişkilerini yeniden kurabilme umuduydu bu. Olabilirse, kendini sosyeteye anımsatması gerekiyordu, en azından bir kez deneyecekti. Varvara Petrovna'nın bu yolculuğunun bir nedeni de o aralar liseyi yeni bitiren biricik oğluyla buluşacak olmasıydı.

VI

Bütün kışı Petersburg'da geçirdiler sayılır. Ancak büyük oruç yaklaşmıştı ki sabun köpüğü gibi sönüp gitti her şey. Bir anda uçup gitmişti umutlar; keşmekeş sadece her yönüyle ortaya çıkmakla kalmadı, daha bir iğrençleşti. İlkin, küçük düşürücü tüm zorlamalara ve çabalara karşın -mikroskobik olsa bile- bir ilişki ve bağ kurulamadı yüksek sosyeteyle. Gururu incinen Varvara Petrovna, kendini hepten "yeni düşüncelere" bıraktı ve akşam toplantıları düzenlemeye başladı evinde. Edebiyatçıları davet etti, hemen çok kısa bir zamanda sürüyle doluştular evine. Çağrılmayanlar da gelmeye başlamıştı bir süre sonra: Biri diğerini de getiriyordu. Varvara Petrovna böyle edebiyatçıları hiç görmemişti. Aşırı derecede ün düşkünlükleri vardı ve buna zorunluymuşlar gibi çok da açık yürekliydiler üstelik. Kimi -bunlar azınlıkta kalıyordu- sarhoş bile geliyordu; üstelik bunda, daha dün zevkine vardıkları bir güzellik saklıymış gibi davranıyorlardı. Herkes kendine göre bir yol tuttur-

muş ve onunla da insanı şaşırtacak derecede övünüyordu. Az önce yeni bir güzellik bulmuş gibi bir anlatım vardı her birinin yüzünde. Kendileri için bir onur sayarak durmadan küfrediyorlardı. Ne yazdıklarını anlamak ve akıl erdirmek bir hayli zordu; eleştirmenler, romancılar, tiyatro yazarları, toplumun eksik yönlerini gün ışığına çıkaran yazarlar, özetle her türden edebiyatçı vardı içlerinde. Stepan Trofimoviç, bu edebiyatçıların en üst katına ve hareketin yönetildiği yere dek çıkmıştı. Yöneticiler, olağanüstü ulu kişilerdi ve onun hakkında "bir düşüncesi olduğu" dışında hiçbir bir şey bilmemelerine karşın içtenlikle ve sevinçle karşıladılar onu. Bu ulu kişilerle öyle haşır neşir oldu ki Olympos tanrılıklarına hiç aldırmadan, Varvara Petrovna'nın salonlarına onları iki kez çağırdı. Bunlar çok kibar ve ciddi kişilerdi; çok kibirliydiler. Diğerleri onlardan açıkça korkuyor ve çekiniyorlardı ancak geleceklerinin olmadığı da belliydi. Bu toplantılara Varvara Petrovna'nın daha önce Petersburg'da tanıştığı ve o günden bu yana en iyi ilişkilerin süregeldiği eskinin çok ünlü iki üç edebiyatçısı da katılıyordu. Ne var ki değerlerinden kimsenin kuşkusu olmadığı, gerçek ünlü kişilerin hiçbir şeye karışmamaları, hele kimilerinin açıkça bu döküntü kalabalığına yanaşması ve yüz kızartıcı bir biçimde onlara yaltaklanması Varvara Petrovna'yı son derece şaşırtıyordu. Stepan Trofimoviç'in işleri ilkin iyi gitti; onu elinden tuttular ve halkın önüne çıkardılar edebiyat toplantılarında. Bir edebiyat gününde sahneye ilk çıktığında, ayrı bir yerde topluca oturan o günkü okuyucular, avuç içlerinin acımasına aldırmadan beş dakika boyunca alkışlamışlardı onu. Aradan dokuz yıl geçtikten sonra, o olaydan gözleri yaşararak söz ediyordu (şükran duygusundan çok, sanatçı yaradılışının etkisiyle böyle olduğu su götürmez). "Yemin ederim ve her şey üzerine bahse girerim ki," diyordu bana -ama yalnızca bana, bir sır olarak-. "Evet, her şey üzerine bahse girerim ki o kalabalık içinden bir kişinin bile benimle ilgili en küçük bir bilgisi yoktur!" Çok ilginç bir itiraftı bu: Son derece duygulu ve coşkulu olmasına karşın, o zaman, sahnedeyken durumunu bu denli net sezinleyebildiğine göre oldukça zeki biriydi demektir. Ancak diğer yandan, hiç utanç duymadan dokuz yıl sonra bile bu olayı anımsayabildiğine göre de ince bir zekâsının olmadığı kesindi. Onu, birkaç genel protesto bildirisinin altına imza atmaya zorlamışlardı (neyi protesto ettiğini kendi de bilmiyordu); imzaladı. Bir "iğrenç

hareketi" protesto eden bir bildiriyi imzalaması için Varvara Petrovna'yı da zorlamışlar, o da imzalamıştı. Yine de her ne kadar bu yeni insanların büyük bir kısmı Varvara Petrovna'yı görmeye geliyorlarsa da kendilerini, ona küçümsemeyle ve açık açık alayla bakmaya zorunlu sayıyorlardı nedense. Stepan Trofimoviç üzüntülü bir anında bana bundan söz etmiş ve Varvara Petrovna'nın daha o günlerden onu kıskanmaya başladığını dolaylı olarak anlatmıştı. Varvara Petrovna, elbette ki bu insanlarla herhangi bir ortak yanlarının olmadığını ve onlarla içli dışlı yaşamasının olanaksızlığını anlıyordu; ne var ki aşırı bir tutkuyla ve kadınlara özgü o isterik sabırsızlığıyla onları evine topluyordu yine de; en önemlisi ise bir şey bekliyordu sürekli. Dilediği zaman konuşabileceğini bilmesine karşın söze çok az karışıyordu bu akşam toplantılarında; genelde dinliyordu. Sansürün kaldırılmasıyla ilgili, sertleştirme işaretinin yazıdan çıkarılması,[1] Rus harflerinin Latin harfleriyle değiştirilmesi, bir gün önce sürgüne gönderilen bilmem hangi kişi, çarşıdaki uygunsuz bir olay ve Rusya'nın -uluslar göz önüne alınarak- özgür federatif devletlere ayrılmasının yararları; ordunun ve donanmanın dağıtılması, Polonya'nın Dinyeper kıyılarında yeniden kurulması, köylü reformu ve bu konuyla ilgili bildiriler; verasetin, ailenin, çocukların ve din adamlarının kaldırılması, kadın hakları ve Bay Krayesvki'ye kimsenin hiçbir zaman bağışlamayacağı evi vs. vs. üzerine konuşuyorlardı. Yeni çehrelerden oluşan bu sürü içinde pek çok düzenbazın olduğu da bir gerçekti ancak kimi şaşırtıcı değişikliklere karşın yine de pek çok dürüst ve hatta hoş insanların olduğundan da kimsenin kuşkusu yoktu. Dürüst olanlar, olmayanlardan ve kaba olanlardan çok daha anlaşılmazdılar ancak kimin kimi avucuna aldığı belli değildi. Varvara Petrovna bir dergi çıkarmayı düşündüğünü açıklayınca evine daha da büyük bir kalabalık toplanmaya başladı fakat bu kez de onun bir kapitalist olduğunu ve emeği sömürdüğünü yüzüne karşı söylemeye başlamışlardı. Bu tür suçlamaların ne zaman ve nereden geleceğini, kime yöneleceklerini önceden tahmin etmek olası değildi. Varvara Petrovna'nın akşam toplantılarından birinde, merhum General Stavrogin'in meslektaşı ve yakın arkadaşı olan, bu yöreler-

[1] Rusça alfabe içinde sertleştirme ve yumuşatma işaretleri vardır. Önceleri sessiz harfle biten her sözcüğün sonunda bir sertleştirme işareti vardı, 1917 devriminden sonra bu kural kaldırıldı. -çn.

de de çok inatçı ve huysuz biri olarak tanıdığımız, obur, dinsizlikten çok korkan, oldukça değerli (elbette ki kendi alanında) bir insan, yaşlı General İvan İvanoviç Drozlof, tanınmış bir genç ile tartışmaya girecek oldu. Genç, ilk söz olarak ona, "Böyle konuştuğunuza göre, generalsiniz demek," dedi. Bunu da general sözcüğünden daha ağır bir hakaret sözcüğü bulamadığı için bu şekilde konuştuğunu vurgulamaya çalışarak söylediği şüphesizdi. "Evet, beyim, generalim, tuğgeneralim, çarıma hizmet de ettim. Oysa sen bir baldırı çıplak ve Allahsızın tekisin bayım!" diye İvan İvanoviç parladı birden. Hoş karşılanamayacak bir tartışma çıktı. Bu olay ertesi gün basında yer aldı; o anda generali evinden kovmaya yanaşmayan Varvara Petrovna'nın bu "iğrenç hareketi"ni yeren genel bir bildirimin herkese imzalatılmasına başlandı hemen. Bu olayın duyurulduğu resimli dergide Varvara Petrovna, general ve Stepan Trofimoviç'i üç gerici dost diye gösteren ve kişinin gururuyla oynayan bir karikatür çıktı. Karikatürün altında da bir halk ozanının, sırf bu olay için kaleme aldığı bir şiir vardı. Kendimden şunu da ekleyeyim: General rütbesindeki birçok insanda şöyle demek alışkanlığı vardır gerçekten de: "Çarıma hizmet ettim..." Yani bizim gibi sıradan vatandaşlarınkinden daha başka bir çarları varmış gibi bir tavır takınırlar.

Elbette ki Petersburg'da kalmaları olanaksızdı artık; hem de Stepan Trofimoviç'in işleri tam bir *fiasco* ile sona ermişken. Kendini tutamadığından olacak, sanatın yasalarından söz etmeye başlamıştı; bu kez de onunla daha çok alay etmeye başlamışlardı. Yapılan son edebiyat gününde, "kovulmuşluğuna" duyulacak saygıya güvenerek yüreklere işleyen bir konuşma yapmak geldi aklına. "Vatan" sözcüğünün gereksizliğini ve gülünçlüğünü kesin olarak kabul etti; dinin zararlı bir şey olduğuna da itiraz etmedi ancak kararlı bir tavırla ve yüksek sesle Puşkin'in çok ama çok çok yüce bir insan olduğunu söyledi. Onu, hiç acımadan ıslıkladılar, öyle ki hemen oracıkta, halkın önünde ve sahnedeyken ağladı. Varvara Petrovna, yarı ölü bir hâlde onu eve götürdü. Deliler gibi, "On m'a traité comme un vieux bonnet de coton!"[2] diye mırıldanıyordu. Bütün gece onun yanına gitti geldi Varvara Petrovna; defne dalı kaynatıp içirdi, gün ağarıncaya kadar da sık sık, "Çok yararlı olacaksınız daha; gün gelecek

[2] "Bana, eski bir pamuklu başlıkmışım gibi davrandılar." -çn.

kendinizi göstereceksiniz; herkes değerinizi kabul edecek... Burada olmasa bile başka bir yerde olacak bu," diye yineleyip durdu ona.

Varvara Petrovna'nın evine beş edebiyatçı geldi ertesi gün sabah erkenden; bunlardan üçünü Varvara Petrovna o güne dek hiç görmemişti bile, hiç tanınmamış edebiyatçılardı. Onun çıkarmayı düşündüğü dergi sorununu araştırdıklarını ve bu konuda bir karara vardıklarını açıkladılar sert bir tavırla. Oysa Varvara Petrovna bu konuda hiç kimseye böyle bir görev vermemişti. Gençlerin aldıkları karar şuydu: Varvara Petrovna dergiyi kurunca her şeyi hazırladıktan sonra, hemen ve olduğu gibi, anaparasıyla birlikte onlara devredecek, kendi de Skvoreşniki'ye gidecek, "artık yaşlanan" Stepan Trofimoviç'i de birlikte götürmeyi unutmayacaktı. Derginin yönetimine kesinlikle karışmayacaktı fakat aşırı bir incelik göstererek dergide hak sahibi olmasına ve her yıl net kazancın altıda birinin ona gönderilmesine razı olmuşlardı. Stepan Trofimoviç, "Petersburg'dan sersemlemiş bir hâlde çıktık," diye anlatıyordu. "Hiçbir şey düşünemiyordum; anımsıyorum, trenin tekdüze tıngırtılarını duyarak kendi kendime mırıldanıyordum hiç durmadan:

Yüzyıl da Yüzyıl, Lev Kambıl,
Lev Kambıl, Yüzyıl da Yüzyıl...

Moskova'ya kadar başka neler saçmaladığımı Tanrı bilir. Ancak Moskova'da gelebildim kendime (sanki orada, gerçekten de değişik bir şey bulabilecektim)." Çoktandır kutsal saydığı yüce bir düşünceyi beceriksiz yaratıkların yakalayarak sokaklarda sürüye sürüye yine kendileri gibi aptallara götürdüklerini gördükçe, "Ah, dostlarım!" diye iç geçiriyordu kimi zaman. "Bu, gözü gibi korumaya çalıştığı düşünceye hiç beklemediği bir anda, bit pazarında, çamura bulanmış, gelişigüzel bir yana fırlatılmış ve tanınmayacak bir durumda rastladığında, çocukların elinde bir oyuncak olduğunu gördüğünde insan nasıl hüzünlenir, nasıl içi kan ağlar, bilemezsiniz! Hayır! Bizim zamanımızda bu böyle değildi. Hayır, hayır, çok başka amaçlarımız vardı. Bana çok yabancı şimdikilerin her şeyi... Bizim devrimiz, bir gün gelecek, yine başlayacak, bu dönemin sallantıdaki her şeyi yine sağlam rayına oturacak. Başka türlü olabilir mi?"

VII

Varvara Petrovna, Petersburg'dan döndükten hemen sonra, dostunu "dinlenmesi" için Avrupa'ya gönderdi; evet, bir süre ayrı kalmaları gerekiyordu, bunu sezinliyordu. Stepan Trofimoviç sevinerek gitti, "Yaşama yeniden döneceğim orada!" diye bağırıyordu. "Sonunda bilimle uğraşmaya başlayabileceğim!" Ne var ki Berlin'den yolladığı daha ilk mektuplarda her zamanki yakınmalarına başlamıştı yine: "Yüreğim paramparça," diye Varvara Petrovna'ya yazıyordu. "Unutmak istiyorum ama unutamıyorum! Burada, Berlin'de geçmişimi, şanssızlıklarımı, ilk heyecanlarımı ve ıstıraplarımı anımsatıyor her şey. Nerede benim sevgili karım? Onların ikisi de şu anda neredeler? Hiçbir zaman dokunmadığım iki meleğim, neredesiniz? Oğlum, canımdan çok sevdiğim oğlum nerelerde? Nihayet, neyin nesi olduğu bilinmeyen, sakallı *un* Ortodoks soytarısı Andrejeff diye biri, 'peut briser mon existence en deux'[3] iken ben, kendim, bir çelik gibi güçlü ve bir kaya gibi sarsılmaz iradeli eski ben neredeyim?" vs. vs. Stepan Trofimoviç'in oğluna gelince, yaşamı boyunca onu iki kez görebilmişti: Biri doğduğunda, diğeri de bundan bir süre önce delikanlının üniversite için hazırlık yaptığı Petersburg'da. Önceden de belirtildiği gibi delikanlı, Skvoreşnikilerden yedi yüz verst[4] uzakta O-skiy ilinde kalıyordu (bakımını da Varvara Petrovna sağlıyordu). Andrejeff'e, yani Andreyev'e gelince, kendi kendine arkeoloji öğrenmiş, Rus antikalarını toplamaya meraklı, arada bir Stepan Trofimoviç'le bilgi tartışmasına giren; en önemlisi de değişik akımlarla ilgili olarak onunla tartışan, çok tuhaf yaradılışta ve bizim buralı sıradan bir tüccardı. Bu ak sakallı ve gümüş çerçeveli geniş gözlüklü tüccar, Skvoreşniki'nin bitişiğindeki arazisinden kesim için satın aldığı birkaç dönüm yerin hesabından Stepan Trofimoviç'e dört yüz ruble borçluydu. Varvara Petrovna, her ne kadar dostunu Berlin'e gönderirken ona tüm gereksinmelerini karşılayacak kadar para vermişti ya, Stepan Trofimoviç bu dört yüz rubleyi yola çıkmadan mutlaka istiyordu (elbette ki bazı gizli giderleri için); Andrejeff bir aylık bir süre isteyince de ağlamaklı

[3] "… varlığımı ikiye bölebilir…"

[4] Bir Rus uzunluk ölçüsü. Yaklaşık 1,06 km. -çn.

olmuştu. Oysa böyle bir erteleme hakkı vardı tüccarın. Şundan ki: Stepan Trofimoviç, eli darda olduğu için önceki taksitleri, yaklaşık altı ay önceden ödemişti. Bu ilk mektubu büyük bir dikkatle okudu Tatyana Pavlovna, "Onların ikisi de şu anda neredeler?" cümlesinin altını kurşun kalemle çizdi ve yanına o günün tarihini atıp çekmeceye kilitledi. Bu cümlede, kuşkusuz ölen iki karısından söz ediyordu. Berlin'den gelen ikinci mektupta ise söylem değişiyordu: "Günde on iki saat çalışıyorum…" (Varvara Petrovna, "On bir saat bile çalışsa yeter," diye mırıldandı kendi kendine.) "… kütüphanelerden çıkmıyorum, kitaplar karıştırıyor ve notlar alıyorum durmadan, öyle bir heyecanlıyım ki sormayın; bazı profesörlerle görüştüm. Çok soylu bir aile olan Dundasoflarla eski dostluğum yeniden canlandı. Şu Nadejda Nikolayevna da çok hoş bir kadın; o eski güzelliğinden hiçbir şey kaybetmemiş hâlâ! Size de selamları var. Genç kocası ve üç yeğeni de Berlin'deler. Ortalık aydınlanıncaya dek gençlerle sohbet ediyoruz geceleri. Akşamlarımızın Afinskiy akşamlarından hiçbir farkı yok; bizim akşamlarımızın tadına doyulmuyor, bizimkiler de göz kamaştıracak kadar parlak. Burada her şey soylu: Bol bol müzik dinliyoruz, çok hoş İspanyol şarkıları var; insanlığın yeniden dirilmesi düşleri, hiç ölmeyecek bir güzellik, Sekstinskiy Madonnası, karanlığın parça parça ayırdığı aydınlık; ne var ki güneşte de lekeler var! Ah, benim iyi yürekli ve sadık dostum! Sürekli aklımdasınız, bütün benliğimle sizinim; her zaman sizinleyim, 'en tout pays',[5] hatta, anımsayacağınız gibi, Petersburg'dayken yüreğimiz titreyerek hakkında sık sık konuştuğumuz 'dans le pays de Makar et de ses veaux'[6] bile. Aklıma geldikçe gülümsüyorum elimde olmadan. Kendimi güvende hissettim sınırı geçince; tuhaf, yepyeni ve bunca yıl aradan sonra ilk kez hissettiğim bir duyguydu bu..." vs. vs.

Bu mektubu da katlayıp diğerlerinin yanına koyarken, "Hepsi palavra!" diye kendi kendine söylendi Varvara Petrovna. "Gün ışıyıncaya dek oturup sohbet ediyorsa eğer, günde on iki saat kitap karıştırmıyor demektir. Acaba bu mektubu sarhoşken mi yazdı? O Dundasora denen kadın ne cesaretle bana selam gönderebiliyor? Ama varsın biraz dolaşsın ve hava alsın adamcağız..."

---

[5] "Her ülkede."

[6] "Makar ile danalarının ülkesinde."

"Dans le pays de Makar et de ses veaux" cümlesi şu anlama geliyordu: "Makar danalarını her nereye sürmezse." Stepan Trofimoviç bilerek aşırı bir saflıkla Rus atasözlerini ve halk dilindeki deyimleri Fransızcaya çevirirdi; bunları daha iyice anlayıp çevirebilirdi elbette ki ama bunu bilerek öyle yapıyordu. Bunun da ince zekâsının bir delili olduğuna inanıyordu.

Ne var ki çok uzun süre kalamadı, ancak dört ay dayanabildi ve Skvoreşniki'ye döndü alelacele. Uzaktaki dostuna beslediği duygu dolu sevgi sözleriyle, iç döküşleriyle dolu ve ayrılık gözyaşlarıyla ıslanmıştı son mektupları. Evcil yaradılışta ve fino köpekleri gibi eve çok bağlı insanlar vardır. Çok duygulu oldu dostlarının onu karşılaşması. Her şey yine eskiye dönmüştü iki gün sonra; hatta günler eskisinden de daha sıkıcı geçmeye başladı. İki hafta kadar sonra büyük bir gizlilik içinde, "Dostum!" diyordu bana Stepan Trofimoviç. "Sevgili dostum, korkunç bir yanımı daha yeni öğrendim: Basit bir sığıntı je suis,[7] et rien de plus![8] Mais r-r-rien de plus!"

VIII

Bir sessizlik başladı ardından ve yaklaşık on yıl sürdü. Düzenli olarak tekrarlanan o göğsüme yaslanıp geçirdiği isteri nöbetleri ve hıçkırarak ağlamaları huzurumuzu pek bozmuyordu. Stepan Trofimoviç'in bu süre içinde nasıl olup da şişmanlamadığına hayret ediyorum. Bir tek burnu azıcık kırmızılaştı, huyu da daha bir yumuşaklaştı. Yöresinde bir arkadaş kalabalığı toplandı yavaş yavaş ancak hiçbir zaman büyük bir kalabalık olamadı bu. Varvara Petrovna bu gruba çok az katılıyordu ama yine de onu hepimiz koruyucumuz olarak görüyorduk. Petersburg'da aldığı dersten sonra kentimize adamakıllı yerleşti. Kentin içindeki evinde kışın, dışındaki çiftliğinde ise yazın kalıyordu. Şu son yedi yıl içinde, yani şimdiki valinin kentimize atanmasına dek olan sürede kentimizde önemli bir kişiliği ve etkisi olmamıştır hiçbir zaman. Unutulmaz ve yufka yürekli eski Valimiz İvan Osipoviç, onun yakın akrabasıydı; bir zamanlar çok iyiliğini görmüş onun. Varvara Petrovna'nın kendisine şöyle bir

---

7 … yım ben.

8 Başka bir şey değil.

yan bakmasının düşüncesinden bile çok korkardı karısı. Kent yönetim kurulunun onun önünde eğilmesi o derece ileri gitmişti ki çok tuhaf kaçıyordu doğrusu. Kuşkusuz, Stepan Trofimoviç'in durumu çok iyiydi. Kulüp üyesiydi, kumarda kaybettiğinde bile mağrurdu; kimileri ona bir "bilim adamına" bakılan gözle bakıyorlarsa da yine de onu herkes sayıyordu. Varvara Petrovna onun ayrı bir evde oturmasına izin verdikten sonra daha rahat görüşebiliyorduk. Haftada iki kez onun evinde toplanıyorduk; toplantılarımız oldukça neşeli geçiyordu, hele şaraba kıyıp ikram ettiği zamanlar... Yukarıda adı geçen Andreyev'in dükkânından satın alıyorduk şarabı. Hesabı altı ayda bir Varvara Petrovna ödüyordu. Bu ödeme günlerinde Stepan Trofimoviç'in karın sancıları tutuyordu hemen.

Oldukça yaşlı, aşırı liberal ve kentte adı dinsize çıkmış Liputin adında bir memur, grubun en ilginç üyesiydi. Genç ve güzel bir kadınla ikinci kez evlenmiş ve yüklüce bir drahoma almıştı; ayrıca iki de yetişkin kızı vardı. Tanrı korkusuyla ve kapalı yaşatıyordu tüm ailesini. Çok cimriydi, maaşından artırdığı parayla kendine bir ev satın almış ve yüklüce bir servet yapmıştı. Huzursuz biriydi, rütbesi de oldukça küçüktü; kentte fazla saygı görmez, yüksek çevrelere alınmazdı. Herkesin tanıdığı bir dedikoducu ve iftiracıydı ayrıca; bir keresinde bir subay, bir keresinde de saygın bir aile babası ve toprak sahibi, iyice cezasını vermişlerdi onun. Yine de biz, onun ince zekâsını, ilginç kişiliğini ve kendine özgü neşeli şüpheciliğini seviyorduk. Varvara Petrovna onu sevmiyordu ancak o, yine de bir şeyler yapıp onun hoşuna gitmeyi becerebiliyordu her zaman.

Varvara Petrovna, grubumuza son yıl giren Şatov'u da sevmezdi. Önceleri üniversitede öğrenciydi Şatov, öğrencilerin çıkardıkları bir olay sonucunda okuldan kovulmuştu. Çocukluğunda Stepan Trofimoviç'in öğrencisiydi, Varvara Petrovna'nın uşağı Pavel Fyodorof'un oğluydu, yani onun kölesi olarak doğmuştu. Ona çok iyiliği dokunmuştu Varvara Petrovna'nın. Onun gururunu ve nankörlüğünü sevmezdi; üniversiteden atıldıktan sonra doğrudan ona gelmemesini de bağışlayamıyordu bir türlü; öyle ki o zaman ona yazdığı mektuba bile hiç cevap vermemiş ve bir tüccarın çocuklarına öğretmenlik yapmaya başlamıştı. Avrupa'ya da gitti bu aileyle birlikte ancak bir öğretmen gibi değil de daha çok bir bakıcı olarak. O zamanlar Avrupa'yı görmeyi çok istiyordu. Ondan başka -yolculuğa çıkılmak üze-

reyken eve gelen, en çok da ucuz olduğu için tutulan, neşeli bir Rus kızı olan- bir de mürebbiye vardı çocukların başında. Tüccar, onu "serbest düşünceleri" yüzünden kovdu iki ay sonra. Şatov da onun ardından ayrıldı tüccarın evinden ve Cenevre'de evlendiler kısa bir süre sonra. Üç hafta yaşadılar birlikte; sonra, özgür yaradılışlı, aralarında hiçbir ilişki olmayan ve üstelik yoksulluğa düşen herkes gibi ayrılıverdiler. Şatov bir başına Avrupa'da dolaşıp durdu uzun süre. Nerelerde sürttüğünü Tanrı bilir; ara sokaklarda boyacılık yaptığını söylediler, hamallık bile yapmış bir limanda. Bundan bir yıl önce, doğduğu yer olan kentimize döndü sonunda; geldikten bir ay sonra ölen yaşlı halasının evine yerleşti. Varvara Petrovna'nın elinde büyüyen, onun gözdesi ve çok varsıl olan kız kardeşi Daşa ile arada bir görüşüyordu. Aramızda bulunurken hep üzgün durur ve ağzını hiç açmazdı; ne var ki inandığı şeylere dokunulduğunda korkunç bir öfkeye kapılır ve ağzına geleni söylerdi kimi zaman. Stepan Trofimoviç, "Önce Şatov'un el ve ayaklarını bağlamalı, ondan sonra bir konuyu onunla tartışmalı," diye şaka yapardı ancak onu severdi de. Şatov, toplumcu düşüncelerinin bir kısmını değiştirmişti Avrupa'da dolaşırken ve karşı kutba geçmişti. Güçlü bir düşüncenin kendine esir ettiği, ağırlığı altında ezdiği ve hatta kimi durumlarda bir daha bırakmamak üzere kendine bağladığı yurtsever Ruslardan biriydi bu. Bu düşünceye karşı koyacak güçleri hiçbir zaman olmamıştır; ona tutkuyla bağlıdırlar ve bu nedenledir ki ömürlerinin kalan kısmı, üzerlerine çöken ve onları yarı yarıya ezen bu taşın altında acı çekerek geçer. İnançlarının bir yansıması gibiydi Şatov'un dış görünüşü: Kaba, sarışın, saçı başı darmadağınık; çok kısa boyluydu; geniş omuzları, kalın dudakları ve çok sık, sarkık ve açık sarı renkte kaşları, kırışık alnı; sürekli yere doğru, hep bir şeylerden utanan ve tedirgin bakışları vardı. Kesinlikle yatmayan bir perçem dimdik dururdu başında. Yirmi yedi ya da yirmi sekiz yaşındaydı. Varvara Petrovna, onun yüzüne uzun uzun baktıktan sonra, "Artık şaşmıyorum karısının onu bırakıp kaçmasına," demişti bir keresinde. Beş parasız olmasına karşın temiz giyinmeye çalışırdı. Yine de Varvara Petrovna'dan yardım istemiyor ve Tanrı'nın verdiğiyle yetinmeye çalışıyordu. Tüccarların yanında da çalışıyordu. Bir ara bir dükkânda tezgâhtar yardımcısı olarak çalışıyordu; bir gün tam mal götürmek için vapurla bir yere gitmek üzereydi ki yola çıkamadan hastalan-

dı ve gidemedi. Onun umursamadan katlanabildiği yoksulluğunun derecesini düşünmek bile olası değildir. Hastalığından sonra, hiç kimseye söylemeden ve kimliğini gizleyerek ona yüz ruble göndermişti Varvara Petrovna. Ne var ki Şatov, paranın kimden geldiğini anladı, epeyce bir düşündükten sonra kabul etti. Teşekkür için Varvara Petrovna'ya geldi. Kadıncağız onu büyük bir coşkuyla kabul etmişti ancak umdukları olmadı: Ağzını hiç açmadan bön bön önüne bakıp aptalca gülümsemelerle yaklaşık beş dakika oturdu; konuşmanın en ilginç yerinde, Varvara Petrovna'nın sözünü bitirmesini beklemeden ayağa kalktı birden; kabaca bir selam verdi, utancından yüzü kıpkırmızı oldu ve tam o sırada Varvara Petrovna'nın oyma işlemeli, değerli sehpasına çarptı. Sehpa devrilip kırıldı; dışarı çıktığında yerin dibine giresi geliyordu utancından. Sonra, eski despot hanımının gönderdiği o yüz rubleyi geri çevirmeyip cebine indirdiği ve teşekkür etmek için despot hanımına koştu diye Liputin ona çok sitem etti. Şatov, kentin uzak semtlerinden birinde bir başına yaşıyordu, hiç kimsenin, hatta bizlerden birinin bile evine uğramasından hoşlanmıyordu. Sürekli olarak Stepan Trofimoviç'e geliyordu akşamları; ondan kitap ve gazete alıyordu okumak için.

Akşam toplantılarımıza, Şatov'un tam tersi gibi görünen ama bazı bakımdan da ona çok benzeyen, buralı, Virginskiy adında genç bir memur da katılıyordu; ne var ki bu da bir "evcil"di. Zavallıcık, son derece sessiz, fazlaca okumuş ve kendi kendini yetiştirmiş, soluk benizli, otuz yaşında bir gençti. Evliydi, bir devlet dairesinde çalışıyordu ve halasıyla baldızına da bakıyordu. Karısı olsun, baldızı ya da halası olsun, ilerici düşüncelerin ateşli savunucularıydı ama bu durum onlara hiç yakışmıyordu. Stepan Trofimoviç'in bir keresinde başka bir şeyle ilgili olarak söylediği gibi, "ayağa düşen bir düşünce" vardı burada. Kitaplardan öğreniyorlardı her şeyi; başkentteki ilerici çevrelerden gelen ilk söylentiyle bile gereken her şeyi pencereden dışarı atmaya hazırdılar, yeter ki bunu onlardan istesinlerdi. Kentimizde ebelik yapardı Madam Virginskaya; genç kızken Petersburg'da uzunca bir süre kalmıştı. Virginskiy ise çok ender rastlanan bir temiz yürekliliğe sahipti. Bu denli dürüst insan az gördüm. "Bu parlak umutlardan asla vazgeçmeyeceğim, asla!" diyordu bana gözleri çakmak çakmak. "Parlak umutlar"la ilgili olarak her zaman durgun, büyük bir haz alarak, fısıltıyla ve bir sırmış

gibi konuşuyordu. Oldukça uzun boyluydu ama omuzları çok cılız ve dardı; çok seyrek kızıl saçları vardı. Stepan Trofimoviç'in, onun kimi inançlarıyla ilgili aşağılama dolu alaylarını uysallıkla karşılıyor, bazen çok ciddi karşı koymalarda bulunuyor ve çoğu kez de onu çıkmazlara sokuyordu. Ona çok iyi davranıyordu Stepan Trofimoviç, aslında genellikle hepimize karşı babaca davranıyordu.

"Hepiniz 'olgunlaşmamış' kişilersiniz," diyordu Virginskiy'e şakacı bir tavırla. "Her ne kadar Petersburg'da chez ces séminaristes[9] gördüğüm dar ka-fa-lı-lığı sizde görmedim ama siz de 'olgunlaşmamış'sınız Virginskiy. Olgunlaşmış olmayı Şatov çok isterdi ancak o da olgunlaşmamış."

"Peki, ben?" diye Liputin atıldı.

"Siz, her kalıba giren ve her işten ustaca sıyrılmasını bilenler takımındansınız."

Bu sözler Liputin'in gücüne giderdi.

Virginskiy hakkında, nikâhının üzerinden daha bir yıl bile geçmeden, karısının ona aniden, kendini terk edeceğini ve Lebyadkin'e gideceğini bildirdiğini söylüyorlardı; ne yazık ki doğruydu bu. Sonraları şehrimize nereden geldiği belli olmayan bu Lebyadkin'in şüpheli biri olduğu anlaşılmıştı; kendini tanıttığı gibi emekli yüzbaşı falan değilmiş meğer. Bıyıklarını burmayı, içmeyi ve en akla gelmedik saçmalıklar üzerine çene çalmayı biliyordu sadece. Hemen evlerine postu sermişti yüzsüzce; başkasının ekmeğini yemek çok hoşuna gitmişti ve gece bile orada kalıyordu; hatta bir süre sonra ev sahibine de tepeden bakmaya başlamıştı. Virginskiy'in, açığa alındığını karısından duyduğunda ona, "Dostum, seni bugüne dek sadece seviyordum, oysa şimdi sayıyorum da," dediğini söylüyorlardı; ne var ki bu eski Roma sözünün gerçekten söylenmiş olabileceği kuşkuludur; bunun tersi olarak, iki gözü iki çeşme ağladığını söyleyenler de var. Virginskiy'in açığa alınmasından iki hafta sonra bir gün, hep birlikte "ailece" şehir dışındaki koruluğa tanıdıklarıyla çay içmeye gitmişler; Virginskiy o gün aşırı derecede neşeliymiş ve danslara katılmış ancak bir ara tek başına ortada kan kan dansı yapan heybetli Lebyadkin'i, aralarında tartışma bile geçmeden birdenbire saçlarından yakalamış ve çığlıklar atarak onu yere devirmiş,

[9] … bu toplantıya katılanlarda…

ağlayarak sürümeye başlamış. "Heybetli" öyle çok korkmuş ki Virginskiy onu yerlerde sürürken kendini savunmamış bile, hatta ağzını bile açmamış; ancak ayağa kalkınca gururu olan herkes gibi yüzü kıpkırmızı kesilmiş.

Virginskiy, karısının ayaklarına kapanıp yaptıklarını bağışlaması için bütün gece yalvarmış; ne var ki kendisini bağışlatamamış çünkü Lebyadkin'den özür dilemeye hiç yanaşmamış; böylece az inançlı ve aptal olduğu da anlaşılmıştı; bir kadınla konuşurken onun ayaklarına kapandığı için aptaldı. Yüzbaşı, kısa bir süre sonra kayıplara karışmıştı ancak son zamanlarda, yeni amaçlarla kentimizde görünmüştü; bu kez kız kardeşi de yanındaydı; bütün bunları ileride anlatacağım. Zavallı "evcil"in ancak bizim yanımızda avunduğunu, dostluğumuza ihtiyacı olduğunu söylersem yanlış bir şey söylememiş olduğumu sanırım. Evindeki durumdan asla söz etmezdi bize. Ancak bir keresinde, ikimiz birlikte Stepan Trofimoviç'in evinden dönerken durumundan üstü kapalı olarak söz etmeye başladı, sonra birden kolumu tutarak heyecanla ve hararetle, "Bu bir şey sayılmaz," dedi. "Yalnızca özel bir olay; 'genel soruna' hiç engel değildir!"

Grubumuza katılan yeni konuklarımız da oluyordu arada bir! Yahudi Lamşin, Yüzbaşı Kartuzof bunlardandı. Çok hoşsohbet bir ihtiyarcık da gelmişti bir ara fakat sonra öldü. Slontsevskiy adında Leh bir Katolik papazını da getirmişti Liputin; bir süre için toplantılarımıza kabul ettik onu ancak kabul etmemeye başladık sonradan.

IX

Grubumuz kentte, bir ara bağımsız düşüncenin, ahlaksızlığın ve tanrıtanımazlığın kaynağı olarak da gösterildi; bu söylentiye inananlar her zaman olmuştur. Her şeye karşın masum, sevimli, hepten Rus olan, neşeli ve liberal bir gevezelik vardı aramızda. "Yüksek liberalizm" ile "yüksek liberal"i, yani hiçbir amacı olmayan liberali bir tek Rusya'da bulmak olasıdır. Çok zeki her insan gibi Stepan Trofimoviç'e de dinleyici gerekliydi; ayrıca düşüncelerinin propagandasını yaparak kutsal bir borcu ödediğine de inanması gerekiyordu. Ve son olarak da şarap içebileceği; içki masasında Rusya ve "Rusluk ruhu", genel olarak da Tanrı, özellikle de "Rus tanrısı" ile

ilgili bilinen türde eğlenceli düşünceleri birbirine açabileceği, yine herkesin bildiği ve ezberlediği skandal haberlerini yüzüncü kez anlatabileceği bir arkadaşının da orada bulunması gerekiyordu. Kentte dolaşan bu dedikodulara da hiçbir itirazımız yoktu; bazen sert ve üstün etik sonuçlara vardığımız bile oluyordu. Burnumuzu dünya sorunlarına sokuyor, insanlığın ve Avrupa'nın geleceğiyle ilgili şeyler düşünüyor, meşrutiyetten sonra Fransa'nın kesinlikle ikinci sınıf bir devlet durumuna düşeceği savını ileri sürüyorduk. Bunun hem çabuk ve hem de çok kolay olacağına yürekten inanıyorduk. Papanın birleşmiş bir İtalya'da sıradan bir piskopos olacağını önceden sezinlemiştik ve söylüyorduk. Binyıldır süregelen bu sorunun insanca düşünce, endüstri ve demiryolu çağı içinde bulunduğumuz yüzyılda çözümlenmesinin çok kolay olacağına da inanıyorduk. Aslında "Rus yüksek liberalizmi" gerçeklere başka türlü eğilmez. Kimi zaman sanattan söz ederdi Stepan Trofimoviç, oldukça güzel konuşurdu bile diyebiliriz ancak bu konuşmaları biraz soyut olurdu. Gençlik arkadaşlarından söz açardı bazen -bunlar, devrim tarihimizde adları olan kişilerdi- duygulanarak ve saygıyla ama biraz da gıptayla anardı onları. Canımız sıkıldığında ise çok güzel piyano çalan Yahudi (küçük bir posta memuruydu), piyanonun başına geçip bize bir şeyler çalardı; domuz, gök gürültüsü, yeni doğmuş çocuk vs. vs. taklitleri bile yapardı aralarda; onu aramıza yalnız bu yaptıkları için davet ederdik. Çok içip sarhoş olursak -çok sık olmuyordu bu- coşuyor, hatta hep bir ağızdan Marseillaise'i söylüyorduk Lamşin'in piyanosu eşliğinde; ne var ki bunun neye benzeyip benzemediğini pek bilmiyorum. Bir seferinde, büyük gün 19 Şubat'ı coşkuyla karşılamış, günün onuruna kadeh tokuşturmaya birkaç gün önceden başlamıştık. Bu olay çok eskiden olmuştu, o zamanlar daha ne Şatov vardı ne de Virginskiy; Varvara Petrovna'yla henüz aynı evde oturuyordu Stepan Trofimoviç. Büyük güne daha vardı, eski bir liberal toprak sahibinin yazmış olabileceği ve herkesin bildiği, azıcık soyut bir şiiri kendi kendine mırıldanıyordu Stepan Trofimoviç:

Baltaları ellerinde geliyor köylüler,
Kötü bir şeyler olacak.

Tam olarak aklımda değil ama buna benzer bir şey olmalıydı. Varvara Petrovna kulak kabarttı, "Saçma, saçma!" diye birden bağırdı ve öfke içinde dışarı çıktı. Bu durumu görünce Liputin, "Saygın toprak sahiplerinin mutluluklarına onların eski köleleri zarar verirse eğer, çok acıklı bir şey olur," diye alaylı alaylı Stepan Trofimoviç'e fısıldadı.

Boynunda bir çember çizdi işaret parmağıyla.

Stepan Trofimoviç, "Cher ami, inanın, bunun (Liputin'in işaret parmağıyla yaptığı hareketi tekrarladı) ne toprak sahiplerimize ne de ulusumuza bir yararı olur," diye hoşgörüyle karşılık verdi. "Her ne kadar kafalarımız anlamamıza engel iseler de yine de onlarsız bir şey yapamayız."

Şunu da belirteyim ki pek çoğumuz, halkı ve devleti tanıyacağı sanılan herkes, gösteri günü, Liputin'in de önceden tahmin ettiği türden olağanüstü bir şeylerin olacağını bekliyordu. Bu düşünceyi Stepan Trofimoviç de paylaşıyor olmalıydı, hatta öyle ki büyük gün iyice yaklaşınca Avrupa'ya gitmesi için Varvara Petrovna'ya yalvarmaya başladı; sözün özü, o da bir huzursuzluk duymaya başlamıştı içinde. Ne var ki büyük gün geçti, ardından bir süre daha geçip gitti; Stepan Trofimoviç'in dudaklarında mağrur bir gülümseme yeniden belirdi. Bize, genel olarak Rusların ve özellikle de Rus köylüsünün karakteri üzerine ilgi çekici birkaç düşüncesini söyledi.

Şöyle bitirmişti ilginç düşüncesini:

"Tez canlı insanlar olduğumuz için köylülerimizi çok sıkıştırdık. Onlara modayı aşıladık; edebiyatın bir kesimi, hiç ara vermeden birkaç yıl sürekli onlarla ilgilendi yeni bulunmuş, paha biçilmez şeylermiş gibi. Defne dalından çelenkler taktık bitli kafalarına. Binyıldan bu yana, bize ancak bir Kamarinskaya[10] verebildi Rus köyü. İnce zekâlı ilginç bir Rus ozanı şöyle haykırmıştı büyük sanatçı Raşel'i sahnede ilk gördüğünde: 'Bir Rus köylüsüne değişmem Raşel'i!' Ben, daha da ileri gitmeye hazırım: Tüm Rus köylülerini bir Raşel'e değişirim. Uyanık olmamızın, kaba katranımızı bouqet de l'imperatrice'e[11] karıştırmamanın zamanı gelmiştir."

[10] Bir Rus halk şarkısı ve oyunu. -çn.

[11] İmparatoriçenin buketine.

Sözlerini hemen kabul etti Liputin ancak yalan söylemenin ve Rus köylüsünü övmenin o zaman için geçerli olduğunu; Anton Goremika'yı yüksek sosyete kadınlarının bile ağlayarak okuduklarını, kiminin de ta Parislerden Rusya'ya mektup yazarak artık köylülere karşı elden geldiğince insanca davranmalarını çiftlik kâhyalarına buyurduklarını söyledi.

Özellikle yaratılmış gibi, Anton Petrof'la ilgili söylentilerin hemen ardından kentimizde, Skvoreşniki'den en fazla beş verst uzakta da bir şeyler oldu; hatta oraya askerî birlik bile gönderdiler çabucak. Stepan Trofimoviç çok heyecanlandı bu kez; bizi bile korkuttu. Daha fazla asker gerektiğini ve başka bir ilden telgrafla çağırmalarını bağıra bağıra söylüyordu kulüpte; hemen valiye koştu, kendisinin bu işte bir parmağı olmadığına onu inandırmaya çalıştı; geçmişine bakarak adının bu olaya karıştırılmamasını, Petersburg'da kime gerekiyorsa, onun için hemen bir yazıyla açıklama yapılmasını rica etti. Bereket versin ki çok çabuk geçti bütün bunlar, sonuçta da bir şey çıkmadı fakat Stepan Trofimoviç'e çok şaşmıştım o zaman.

Bilindiği gibi, milliyetten söz edilmeye başlanmış ve "ulusal bir düşünce" doğmuştu üç yıl sonra. Bu duruma çok gülüyordu Stepan Trofimoviç.

"Dostlarım," diye bize ders veriyordu. "Eğer gazetelerde iddia ettikleri gibi, gerçekten milliyetimiz doğmuşsa, bir ilkokul sırasında, Almanca kitabının başında oturuyor ve hiç bitmeyecek Almanca dersini ezberlemeye çalışıyordur hâlâ; dilediği zaman onu önünde diz çöktürüyordu Alman öğretmen de. Alman öğretmeni takdir ederim; ne var ki en gerçek olanı, böyle bir şeyin henüz doğmadığı ve her şeyin eskiden olduğu gibi, yani Tanrı'nın koruması altında yürüdüğüdür. Bence bu, Rusya için yeterlidir de; pour notre sainte Russie.[12] Tüm bu Panslavizm de milliyet de yeni diyemeyeceğimiz kadar eskidirler üstelik. Doğrusu şu ki milliyet, kulüplerde zenginlerin konuştuğu bir şeydir ve ancak Moskova'da söz konusu edilmekten ileri gidememiştir bizde. Kuşkusuz, İgor döneminden söz etmiyorum. Boş oturmanın ürünüdür bütün bunlar. Boş oturmanın ürünüdür iyi kötü her şeyimiz. O yüce, güzelim, arzulu ve beyefendi işsiz güçsüzlüğümüzün! Aynı durumun otuz binyıldır sü-

[12] … kutsal Rusya'mız için.

regeldiğinden eminim. Biz kendi emeğimizle yaşayamayız. 'Doğan' bir ulusal düşüncemizden söz ediyorlar bu aralar -durup dururken gökten zembille mi indi bu ulusal düşünce?- Bunlar, bir düşüncenin doğması için ilkin emeğin, kişisel emeğin, gerçeklerle yoğrulmanın ve kişisel pratiğin gerekli olacağını anlayamıyorlar mı? Bir şey vermeden hiçbir şey alınamaz. Uğraşır ve çalışırsak bizim de kendi düşüncelerimiz olur. Ne var ki biz hiçbir zaman çalışmayacağımız için -şimdiye kadar bizim yerimize çalışanlar, yani Avrupa- iki yüzyıldır öğretmenlerimiz olan Almanlar bizim yerimize düşünce sahibi olacaklardır. Bu düşünce, Almanların yardımı olmadan ve emek harcamadan anlayamayacağımız kadar büyük bir sırdır üstelik. Her şeyimi ortaya koyarak toplumu çalışmaya yöneltmek için yirmi yıldır uğraşıyorum! Bu amaç için harcadım tüm ömrümü ve bütün kalbimle bunun yararlı olacağına inanıyordum! Şimdi inanmıyorum artık ancak sonuna kadar, mezara girene kadar toplumu bu yöne sevk etmeye çalışacağım; toplumu, onu oluşturan herkesi bu yöne çevirene dek uğraşacağım!"

Yazık! Ancak başımızı sallıyorduk. Büyük bir coşkuyla öğretmenimizi alkışlıyorduk. Ne dersiniz baylar, şimdi de öyle "sevimli", "zekice", "liberal" eski Rus saçmalıkları duyulmuyor mu kulağımızın dibinde sık sık?

Tanrı'ya inanıyordu öğretmenimiz. Bazen, "Anlamıyorum," diyordu. "Herkes beni neden tanrıtanımaz diye biliyor burada? Tanrı'ya inanıyorum mais distinquons.[13] Kendisini ancak benim içimde tanıyan bir yaratığa inandığım kadar inanıyorum. Benim Nastasya (hizmetçisi) ya da -ne olur ne olmaz- diye inanan bir bey gibi inanamam. Sevgili Şatov'umuz gibi de inanamam fakat hayır, Şatov bunlara benzemiyor, o, Moskovalı bir Slavyanofil gibi *zoraki* inanır. Hristiyanlığa gelince, Hristiyan değilim ama bu dine karşı içten bir saygı duyuyorum. Yüce Goethe ya da eski bir Yunan gibi putperestim daha çok. Georges Sand'ın büyük romanlarından birinde başarıyla anlattığı gibi, Hristiyanlık sadece kadını anlayamamıştır, o kadar. Kiliseye gidip gitmeme, oruç tutup tutmama ve daha pek çok diğer şeylere gelince, kim ne karışır bana? Anlayamıyorum. Buradaki casuslar ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar, Hristiyan olmak

[13] … ama ayırt edelim.

istemiyorum ben. Belinskiy, herkesçe bilinen o mektubu Gogol'e yurt dışından göndermişti 1847 yılında: Bu mektupta 'bir Tanrı'ya' inanıyor diye acı bir dille ona sitem ediyordu. Entre nous soit dit,[14] Gogol'ün (o zamanki Gogol'ün) bu deyimi... mektubu okuduğu an kadar komik bir şey daha olabileceğine inanamıyorum! Ne var ki komikliği bir yana bırakıp her zaman gerçekleri kabul eden biri olarak, 'Böyle insanlardı!' diyeceğim. Uluslarını seviyor, onun için acı çekiyor, her şeylerini onun uğruna veriyor ve onunla bir olmamayı, anlayışları için onu bağışlamayı başarabiliyorlardı aynı zamanda da. Belinskiy kurtuluşunu, oruç yağında ya da havuçlu nohut yemeğinde aramazdı kuşkusuz!"

Fakat burada söze Şatov karışıyordu. Sandalyesinde şöyle bir sabırsızlıkla kıpırdandıktan sonra, başı öne eğik ve asık bir yüzle, "Hiçbir zaman halkı sevmemişlerdir sizin bu söylediğiniz kişiler, ona hiçbir şeylerini de vermediler ve bunu bir eğlence olarak yapıyorlardı," diye mırıldanırdı.

"Onlar halkı sevmemişlerdir demek!" diye bağırırdı Stepan Trofimoviç. "Ah, hem de öyle bir seviyorlardı ki Rusya'yı!"

Bu kez de Şatov, "Ne Rusya'yı ne de halkı sevdiler," diye gözleri parlayarak sesini yükseltiyordu. "Bilmediği bir şeyi sevemez insan, onların da Rus halkından haberleri yoktu! Onların hepsi, siz de dâhilsiniz buna, Rus halkına gözünüzün ucuyla bakıyordunuz, özellikle de Belinskiy; bunu kanıtlamak için Gogol'e yazdığı mektup yeter de artar bile. Krilov'un *Meraklı*sı gibi İlginç Şeyler Müzesi'nde fili görmedi de; tüm dikkatini Fransa'daki sosyalist böceklere çevirdi Belinskiy; onlarla ilgili bir karara vardı. Ama belki de kafası hepimizden daha çok çalışan bir insandı! Halkımıza gözünüzün ucuyla bakmanız dışında, son derece bir aşağılama ve iğrenme ile ilgileniyordunuz onunla. Halk deyince aklınıza sadece Fransız halkının, hem de sadece Paris'te yaşayanının gelmesi, Rus halkının da öyle olmamasından sıkılmanızdı bunun tek nedeni. Bu bir gerçektir! Halkı olmayanın tanrısının da olamayacağı yine bir gerçektir! Şuna kesinlikle inanmalısınız: Halkını anlayamayan ve onunla bağlarını koparan insan, bunu yaptığı ölçüde yurduna olan inancını yitirir ya bir dinsiz olur ya da duygusuz bir odun. İşte şimdi, bu yüzden siz de

[14] Aramızda kalsın…

biz de ya can sıkıcı birer dinsiz ya da duygusuz birer odundan başka bir şey değiliz! Sizi hiç ayırmıyorum, Stepan Trofimoviç, siz de böylesiniz; sizin adınıza da konuştum, bunu unutmayın!"

Şatov, böyle bir monoloğu bitirince (sıkça oluyordu bu) içinde artık her şeyin bittiğine, Stepan Trofimoviç'le olan dostça ilişkilerini bir daha düzelemeyecek ölçüde, büsbütün bozduğuna kesin bir inanç olduğu hâlde, çoğu kez şapkasını kaptığı gibi kapıya koşuyordu. Ne var ki onu tam zamanında durdurmayı başarabiliyordu Stepan Trofimoviç.

Oturduğu koltuktan elini ona doğru uzatarak, "Tüm bu tatlı sözlerinizden sonra barışsak nasıl olur acaba Şatov?!" diyordu babacan bir tavırla.

Kibarlıktan hiç hoşlanmazdı kaba ve utangaç Şatov. Dış görünüşüyle kaba bir insandı ama içten son derece duygulu ve ince olsa gerekti. Sık sık aşırıya kaçtığı için önce kendisi üzülürdü bu işe, ardından Stepan Trofimoviç'in çağrısına bir şeyler homurdanarak yanıt verir, bir ayı gibi olduğu yerde tepindikten sonra beklenmedik bir anda birden gülümser, şapkasını bırakır, yine eski yerine oturur ve sürekli yere bakarak öylece kalırdı. Kuşkusuz, az sonra şarap gelirdi ve Stepan Trofimoviç, uygun bir şey onuruna, eski dönemlerdeki liderlerden birinin anısına kadeh kaldırırdı.

II

PRENS HARRY, BİR EVLENME

I

Varvara Petrovna'nın, yeryüzünde en az Stepan Trofimoviç kadar sevdiği biri daha vardı; biricik oğlu Nikolay Vsevolodoviç Stavrogin'di bu. Onun eğitimi için Stepan Trofimoviç görevlendirilmişti. Çocuk sekiz yaşındaydı o aralar; babası uçarı bir general olan Stavrogin, annesinden ayrı yaşadığı için çocuk annesinin bakımındaydı. Stepan Trofimoviç'in hakkını yememeli, öğrencisini kendine bağlayabilmişti. Bunu nasıl yaptığının sırrı ise kendinin de bir çocuk olmasıydı. Henüz ben yoktum o sıralar, oysa sürekli içten bir dosta gereksinim duyuyordu. Öğrencisi birazcık büyümüştü artık. Hiç tereddüt etmeden bu küçük yaratığı kendine dost edinmişti. Bu dostluğun yadırganacak herhangi bir yanı yoktu çünkü aralarında bir fark yoktu. Sadece incinen duygularını gözyaşları arasında ona anlatmak ya da yaptıklarının kötü ve bağışlanamayacak bir davranış olduğunu bile fark etmeden, ona evle ilgili kimi sırları açmak için gece yarılarında uykudan uyandırdığı çok oluyordu on-on bir yaşlarındaki dostunu. Birbirlerinin boynuna sarılıp ağlaşıyorlardı. Çocuk, annesinin kendisini çok sevdiğini biliyordu ama o, annesini fazla sevmiyor gibiydi. Annesi onunla çok az konuşurdu, herhangi bir şey için de onu fazla sıkmazdı. Ancak annesinin, üzerinden hiç ayrılmayan bakışlarını daima bir huzursuzluk içinde hissederdi. Böyleyken onun öğrenimini, eğitimini tamamen Stepan Trofimoviç'e bırakmıştı. O zamanlar tüm kalbiyle ona güveniyordu. Şu da bir gerçektir ki öğretmen, öğrencisinin sinirlerini bozuyordu. Onu liseye verdiklerinde on altı yaşında çelimsiz, solgun, son derece sessiz ve dalgın bir delikanlıydı (sonradan güçlenip kuvvetlenmiş-

ti). Geceleri birbirlerinin boynuna sarılıp ağlarken iki dostun, hiç durmadan evdeki bazı olayları konuştukları gerçeğe daha yakın olsa gerekti. Dostunun ruhundaki en derin tellere dokunmasını, onda seçkin bir ruhun bir kez tattıktan ve tanıdıktan sonra ölünceye kadar bir daha ucuz hazlara değiştirmek istemediği o sonsuz ve kutsal elemin belirsiz duygusunu uyandırmayı başarmıştı Stepan Trofimoviç (bu eleme, en belirgin hazlardan daha fazla değer veren meraklılar da vardır). Yine de eğiticisiyle çocuğu ayırmaları -geç kalınmış bile olsa- iyi oldu.

Delikanlı, ilk iki yıl sadece tatillerde geldi. Varvara Petrovna ile Stepan Trofimoviç, Petersburg'a geldiklerinde annesinin evinde düzenlenen edebiyatla ilgili akşam toplantılarının kimisinde bulundu, dinledi ve gözlemledi. Az konuşuyordu, eskiden olduğu gibi sessiz ve utangaç duruyordu. Stepan Trofimoviç'e karşı içten fakat daha çekimser davranıyordu: Yüce şeylerden ve geçmişin belleklerde bıraktığı anılardan söz etmek istemediği belliydi. Üniversiteyi bitirdikten sonra annesinin isteğine uyup orduya girmiş, çok kısa bir süre sonra da en gözde atlı muhafız alaylarından birine katılmıştı. Üniformasıyla görmesi için bir kere bile annesine ve kentimize gelmemiş, Petersburg'dan da oldukça seyrek yazmaya başlamıştı. Reformdan sonra mülkünün gelirinin epeyce düşmesine (ilk zamanlar eski gelirinin ancak yarısını alabiliyordu) aldırmadan oğluna bol para gönderiyordu Varvara Petrovna. Yine de uzun yıllar tutumlu davranıp oldukça fazla para biriktirmişti. Oğlunun Petersburg yüksek sosyetesindeki başarılarıyla çok yakından ilgileniyordu. Varsıl, geleceği parlak ve genç subaya kısmet olmuştu kendisine kısmet olmayan şeyler. Kendine, Varvara Petrovna'nın aklından bile geçiremeyeceği kimi dostluklar kurmuştu, gittiği her yerde onu büyük konukseverlikle karşılıyorlardı. Ne var ki kısa bir süre sonra Varvara Petrovna'nın kulağına bazı tuhaf söylentiler gelmeye başlamıştı: Genç oğlu birden yolunu şaşırmış ve bazı çılgınlıklar yapmaya başlamıştı. Kendini kumara ya da içkiye vermiş değildi; safkan atların ezdiği insanlardan, yabani bir çılgınlıktan; ilişki kurduğu yüksek sosyeteden bir kadına hayvanca davranmasından, sonra da herkesin içinde, kadıncağızı rezil ettiğinden söz ediyorlardı. Burada apaçık bir iğrençlik vardı. Her olur olmaz şeyden kavga çıkarıp işi düelloya kadar götüren biri olduğunu, karşısındakini aşağılarken büyük bir

haz duyduğu için her önüne gelene takıldığını ve hakaret ettiğini söylüyorlardı. Çok heyecanlanıyor ve üzülüyordu Varvara Petrovna. Stepan Trofimoviç, bunların çok zengin bir yörenin ilk fırtınalı atılışları olduğunu ve denizin zamanla durulacağını söyleyerek onu yatıştırmaya çalışıyor, Shakespeare'in bir eserinde olduğu gibi tüm bunların, Prens Harry'nin, gençliğinde Falstaf, Pons ve Bayan Quickly ile beraber eğlence âlemlerine dalmasından farksız bir şey olduğunu anlatıyordu. Varvara Petrovna, Stepan Trofimoviç'e sık sık bağırdığı gibi, 'Saçma, saçma!' diye bağırmıyordu bu kez; aksine büyük bir dikkatle dinliyor, ondan daha ayrıntılı olarak anlatmasını istiyor, Shakespeare'i alıp bu ölmez eseri olağanüstü bir ilgiyle kendisi okuyordu. Ne var ki okudukları onu avutmuyordu, ayrıca oğlu için söylenenlerle orada anlatılanlar arasında bir benzerlik bulamıyordu. Hummalı bir coşkuyla yanıt bekliyordu yazdığı birkaç mektuba. Yanıtlar gelmekte gecikmediler; kısa bir süre sonra kötü haber geldi: Prens Harry, hemen aynı anda, ikisinde de tamamen suçlu olduğu iki düello yapmış, hasımlarından birini öldürmüş, diğerini de yaralamış, bu yüzden de adalete teslim edilmişti. Mahkeme, rütbesinin ve haklarının geri alınarak bir piyade alayına er olarak sürülmesiyle sonuçlanmıştı; üstelik bazı yüksek rütbeli kişilerin hoşgörüleriyle bu kadarcıkla kurtulabilmişti.

1863 yılında ne yapıp edip yine de göze girmeyi başarmıştı; haç verip[15] çavuş yaptılar onu; kısa bir süre sonra da yeniden subay yaptılar. Bu süre içinde Varvara Petrovna, ricalarla dolu yüzlerce mektup göndermişti başkente. Böyle bir durumda biraz alçalmayı bile umursamadı. Genç adam, subaylığa geçirilmesinin ardından istifa etti, yine de Skvoreşniki'ye gelmedi, annesine mektup yazmayı da tamamen kesti. Sonunda onun, yine başka yollardan Petersburg'da olduğu fakat eski çevresinde artık görünmediği; bir yerlere girip saklandığı öğrenildi. Petersburg toplumundan kopmuş tuhaf bir gruba dahil olduğu, kimi baldırı çıplak memurlarla, ordudan ayrılmış kimselerle, soylu bir tavırla sadaka isteyenlerle ve sarhoşlarla düşüp kalktığı; onların iğrenç ailelerine uğradığı, gecesini gündüzünü izbe yerlerde, Tanrı bilir ya, hangi bodrumlarda geçirdiği, kendini kapıp koyuverdiği, üstü başı yırtık pırtık dolaştığı ve üstelik tüm

[15] Haç, Çarlık Rusyası'nda rütbe işaretiydi. -çn.

bunlardan hoşlanıyormuş gibi bir hâli olduğu da ortaya çıkmıştı. Para istemiyordu annesinden; küçücük bir mülkü vardı kendisinin -General Stavrogin'in eski köyüydü bu-. Bu mülk, genç Stavrogin'e, az da olsa bir gelir sağlıyordu; söylenenlere bakılırsa, orayı Saksonyalı bir Alman'a kiraya vermişti. Annesi, uzun süre yalvarıp yakarmalar sonunda onu kandırabilmişti, Prens Harry kentimize geldi sonunda. Onu ilk kez o zaman gördüm ve tanıdım, daha önceden hiç karşılaşmamıştık.

Bu, yirmi beş yaşlarında ve çok yakışıklı bir gençti; ne yalan söyleyeyim, beni şaşırtmıştı. Pejmürde kıyafetli ve üstü başı votka kokan, kendini hepten bırakmış biriyle karşılaşacağımı sanıyordum. Aksine o güne dek gördüğüm beyefendilerin içinde en göz alıcısı ve son derece güzel giyimli, sadece kibar görünüşüne iyice alışan kimselerin çevresindekilere davrandıkları gibi davranan bir gençti. Bir tek ben değildim şaşıran: Bay Stavrogin'in bütün geçmişini, hem de nasıl ve nereden geldiklerini aklın bir türlü almadığı, daha da ilginci, büyük kısmının doğru olduğu sonra anlaşılan ayrıntılarıyla bilen bütün kentliler de şaşırmıştı. Yeni konuk, tüm kadınların akıllarını başlarından almıştı. İkiye ayrılmışlardı hemen; onun için deli olanlar bir tarafta, ondan ölesiye nefret edenler de diğer tarafta; aslında hem bu taraftakilerin ve hem de diğer taraftakilerin akılları başlarından gitmişti. Belki de bir kısmını, onun ruhunun derinliklerinde saklı bir gizin bulunabileceği düşüncesi çekiyordu; diğerlerini de onun bir katil oluşu. Öğreniminin oldukça iyi olduğu ve hatta bilgi düzeyinin yüksek olduğu anlaşılmıştı. Bizi şaşırtmak için o denli çok bilgiye gerek yoktu elbette fakat önemli ve çok ilginç konularda da bir düşünce ortaya atabiliyordu o; en önemlisi de bunu yaparken son derece mantıklı olabilmesiydi. İlginç olduğu için şunu da anımsatayım: Hepimiz onu, son derece mantıklı biri olarak bellemiştik daha ilk günlerde. Fazla konuşkan değildi, göz alıcı ve insanı şaşırtacak derecede alçakgönüllü, hepimizden daha yürekli ve aynı zamanda kendine de fazla güveniyordu. Kentin şık giyimlileri ona imrenerek bakıyorlar, onun karşısında elleri ayakları birbirine dolaşıyordu. Beni de yüzü şaşırtıyordu en çok: Saçları simsiyahtı, parlak gözlerinde fazlaca bir rahatlık ve aydınlık vardı; yüzünün rengi çok kibarca, uçuk, pembeliği çok belirgin ve berraktı. Dişleri inci, dudakları mercandı sanki -son derece güzeldi ama

sanki biraz da iğrenç gibiydi aynı zamanda-. Kimileri yüzünün bir maskeyi andırdığını söylüyordu; pek çoğu da güçlü kuvvetli bir erkek olduğunu söylüyordu. Boyu uzun sayılırdı. Varvara Petrovna, ona büyük bir gururla ama içinde bir huzursuzluk duyarak bakıyordu her zaman. Altı ay kaldı kentimizde; oldukça sessiz, bezgin ve küskündü; toplantılara katılıyor ve direngen bir özenle kentimizin törelerine uyum sağlamaya çalışıyordu. Baba tarafından da valinin akrabası oluyordu. Orada yakın bir akraba gibi ağırlıyorlardı onu. Ne var ki aradan birkaç ay geçti ve birdenbire canavar pençelerini gösterdi.

Tam sırası gelmişken şunu da söyleyeyim ki eski valimiz, yufka yürekli ve cana yakın İvan Osipoviç'imiz bir parça kadın yaradılışlı biriydi ama iyi bir ailedendi ve çok tanıdığı vardı sosyetede; bu kadar uzun süre kentimizde hiçbir iş yapmadan valilik etmesinin nedeni de budur. O, sofrasının herkese açık olması ve konukseverliği ile bizimki gibi zorlu bir dönemde valilik yapmak için değil de o eski iyi günlerde yüksek tabakanın göz bebeği olmak için yaratılmış biriydi. Kenti onun değil de Varvara Petrovna'nın yönettiğini herkes biliyordu. Hiç kuşkusuz bu, çekememezlik yüzünden uydurulmuş bir iftira ve yalandı. Sivri zekâlılar bu konuda az mı saçmalıklar atmışlardı ortaya. Oysa son yıllarda halkın ona gösterdiği büyük saygıya aldırmadan her tür kamu işlerinden kendini bilerek geri çekmişti ve kendisine çizdiği sınırın dışına çıkmamaya özen gösteriyordu Varvara Petrovna. Birden kamu işleri yerine çiftliğiyle ilgilenmeye başlamış ve gelirini de hemen hemen eski düzeye çıkarmıştı birkaç yıl içinde. Eski atılımları yerine (Petersburg'a gidişleri, dergi çıkarma niyetleri vs.) para biriktirmeye ve tutumlu olmaya başlamıştı. Stepan Trofimoviç'i bile yanından uzaklaştırmıştı. Başka bir ev tutması için ona izin vermişti (çoktandır ondan bu izni her fırsatta ısrarla istiyordu Stepan Trofimoviç). Stepan Trofimoviç, onun basit bir kadın olduğunu ara sıra söylemeye başlamıştı. Çok daha şakacı bir deyim kullanarak, "Benim basit ruhlu dostum," diyordu ona. Bu şakalarını da çok saygılı bir tavır takınıp uzun süre en uygun zamanı yakaladığında yapıyordu.

Onun yakını olan bizler, oğlunun onun için artık yepyeni bir umut ve hatta yeni bir düş olduğunu anlıyorduk -Stepan Trofimoviç ise bunu hepimizden daha duygulu olarak sezinliyordu-. Oğluna

olan sevgisi onun Petersburg sosyetesinde başarılar kazandığı zamandan başlamış, rütbesinin sökülüp erliğe indirildiği haberi geldiği anda da özellikle güçlenmişti. Ondan çok korktuğu ve bir köle gibi onun karşısında titrediği gözden kaçmıyordu. Belirsiz, gizemli ve kendisinin de pek bilemediği bir şeyden korktuğu açıktı; Nicolas'ı aklından bir şeyler geçirirken farkında olmadan uzun uzun süzdüğü oluyordu... Canavar, pençelerini birdenbire göstermişti işte.

II

Prensimiz, günün birinde birkaç kişiye, durup dururken yapılmaması gereken küstahlıklar yaptı; işin ilginç yanı, bu küstahlıkların görülüp duyulmamış türden olmaları, hiçbir şeye benzememeleri, her zaman yapılanlardan çok daha değişik, çok daha anlamsız, çok çocukça olmaları ve durduk yerde niçin yapılmış olmalarıydı. Kulübümüzün en saygın, en eski üyelerinden biri olan orta yaşlı ve hatta yaşlı bile sayılabilecek Pyotr Pavloviç Gaganov'un konuşma arasında sık sık heyecanlanarak ve hiçbir şey düşünmeden, "Hayır, kimse beni burnumdan yakalayıp sürüyemez!" deme alışkanlığı vardı. Önemli bir söz sayılmaz. Günün birinde, etrafındaki seçkin kulüp üyelerine coşkuyla bir şeyler anlatırken, yine bu deyimi kullanınca biraz ötede ayakta dikilen ve kimsenin kendisiyle ilgilenmediği Nikolay Vsevolodoviç, birden Pyotr Pavloviç'in yanına yaklaştı, hiç beklenmedik bir hareketle onu burnundan iki parmağıyla kuvvetlice yakaladı ve birkaç adım sürüdü. Oysa Bay Gaganov'la alıp veremediği hiçbir şey yoktu. Bunun bir çocukluk, bağışlanamaz bir çocukluk olduğunu düşünmek gerekirdi; sonradan anlattıklarına bakılırsa, onu burnundan çekerken Gaganov'un çok dalgın ve "sanki aklını kaybetmiş gibi" olduğunu söylüyorlardı; aradan uzun zaman geçmesine karşın bunu hâlâ böyle anlatıyorlardı. Herkes, olaydan bir dakika sonrasını, kuşkusuz, gerçeği tüm açıklığıyla anladığını ve değil yüzünü ekşitmek, tersine kötü kötü, keyifle, "hiç pişmanlık duymadan" gülümsediği anı coşkuyla anımsıyordu oysa. Müthiş bir gürültü koptu; herkes onun çevresine toplandı. Nikolay Vsevolodoviç ise olduğu yerde dönüp duruyor ve yöresinde bağırıp çağıran üyelerin yüzlerine bakıyordu. Sonunda, yine daldı birdenbire -böyle

anlatıyorlardı-, suratını ekşitti, kararlı bir tavırla hakarete uğrayan Pyotr Pavloviç'in yanına gitti ve belirli bir üzüntüyle, "Beni bağışlayacağınızı umarım..." diye mırıldandı çabuk çabuk. "Bunu yapmak nereden esti aklıma, gerçekten bilmiyorum... Çok saçma bir şey..."

Bu üstünkörü özür dileme bile yeni bir hakaretti. Daha da çoğaldı bağrışmalar. Nikolay Vsevolodoviç omuz silkti ve çıkıp gitti.

Bu davranışın, önceden düşünülüp taşınılmış olduğu ilk bakışta görülen çirkinliği bir yana, çok aptalca bir çıkıştı aynı zamanda; onun içinde, tüm toplumumuza yönelik ağır bir hakaret de vardı kuşkusuz. Bunu bu şekilde anlamıştı herkes. Hemen oy birliğiyle kulüp üyeliğinden çıkardılar Bay Stavrogin'i. Ardından kulüp üyelerinin tümü adına valiye bir dilekçe yazıp (olayın mahkemede sonuçlanmasını beklemeden) bir an önce bu "tehlikeli azgını, başkent kavgacısını, kentimizin saygın halkını tehlikeli saldırılardan korumak ve huzurunu sağlamak için, elindeki yetkiyi kullanarak" tutuklamasını ondan dilemeye karar verdiler. Dilekçeyi de "Belki Bay Stavrogin için de bir yasa bulunabilir," diye bitirdiler kızgınlıkla. Bu cümleyi eklemelerinin tek nedeni valiye, Varvara Petrovna konusunda taş atmak istemeleriydi. Bunu yaparken gizli bir haz bile duymuşlardı. Vali, kentte değildi aksi gibi; yeni ölen kocasından sonra zor bir durumda kalan dul bir kadının çocuğunun vaftiz törenine katılmak için kente yakın köylerden birine gitmişti; orada uzun süre kalmayacağını ve hemen döneceğini biliyorlardı. Bu arada, herkes hakarete uğrayan Pyotr Pavloviç'in çevresindeydi: Onu kucaklayıp öpüyorlardı; kentlilerin hemen hepsi evine ziyarete geliyorlardı. Öyle ki onun onuruna davetli bir akşam yemeği bile vermeye yeltendiler de ancak bu niyetlerinden Pyotr Pavloviç'in uzun bir süre yalvarıp yakarmasının sonunda vazgeçtiler. Kim bilir, nihayetinde bir insanın burnundan yakalanıp süründürüldüğünü, kısacası ortada kutlanacak bir şey bulunmadığını kendileri de anlamışlardı belki.

Peki ama bu olay nasıl olmuştu? Böyle bir şey nasıl olabilmişti? Kentimizde hiç kimsenin bu canavarca olayın delilik sonucu yapıldığını düşünmemesi çok ilginçti. Demek ki Nikolay Vsevolodoviç'ten, aklı başında olan birinden bu tür davranışları bekliyorlardı. Hemen ardından, olanları açıklar gibi görünen ve herkesi oldukça rahatlatan olaya karşın, ben bile bunu neye yoracağımı bilemiyorum. Şunu da belirteyim ki dört yıllık bir aradan sonra, kulüpteki o olay üze-

rine, o olayla ilgili olarak çekine çekine sorduğum soruya yüzünü buruşturarak şöyle bir yanıt vermişti Nikolay Vsevolodoviç: "Evet, sağlığım pek de yerinde değildi o aralar." Fakat olayların sırasını karıştırmayalım.

O günlerde herkesin, "azgına, başkent kavgacısına" duyduğu genel nefret dalgası da çok tuhafıma gitmiştir. Herkes ağız birliği etmiş gibi bu davranışta topluma karşı yapılmış bir hakaret görmekte diretiyordu. Gerçekte ise bu genç, kimseye yaranamamış, aksine herkesin nefretini üzerine çekmişti fakat neden ve nasıl? Sözü edilen bu olaydan önce hiç kimseye hakaret etmemişti, eğer biriyle konuşma fırsatını bulursa da moda resimlerindeki bir erkek gibi kibar ve saygılı davranıyordu. Ondan, kibri yüzünden nefret ettiklerini sanıyorum. Daha önce uğruna çıldıran kadınlarımız, şimdi erkeklerden daha çok bağırıp çağırıyorlardı.

Çok şaşkındı Varvara Petrovna. Bir süre sonra bütün bunları, hem de "buna benzer bir şekilde" oğlunun kentte kaldığı altı ay içinde her gün beklediğini itiraf etmişti Stepan Trofimoviç'e; bir öz annenin ilginç bir itirafı. Ürpererek, "Başladı!" diye geçirmiş içinden. Kulüpteki o uğursuz akşamın ertesi günü sabahleyin dikkatli fakat kararlı bir tavırla oğluyla konuşmaya başladı. Zavallının bu kararlılığına karşın tüm bedeni titriyordu oysa. Bütün gece gözünü hiç kırpmamıştı, hatta durumu görüşmek için sabahleyin erkenden Stepan Trofimoviç'e gitmiş ve o güne kadar kimsenin yanında yapmadığı bir şeyi yaparak onun yanında ağlamaya başlamıştı. Nicolas ona bir şeyler söylesin, en azından bir açıklama yapma gereği duysun istiyordu. Her zaman annesine karşı çok saygılı ve kibar davranan Nicolas, o sabah bir süre kaşlarını çatıp çok ciddi bir tavırla onu dinlemiş, sonra birden yerinden kalkmış ve hiçbir şey söylemeden elini öperek çıkıp gitmişti. Aksi gibi de hemen o akşam, ilkinden daha ufak, sıradan ancak toplumun ruhsal durumu nedeniyle kentteki bu gürültü patırtıyı iyice güçlendiren başka bir rezalet daha çıkardı.

Kabak, dostumuz Liputin'in başında patlamıştı bu kez. Nikolay Vsevolodoviç'e gitmişti annesinin yanından çıktıktan sonra; ondan, karısının doğum gününü kutlamak için düzenledikleri akşam toplantısına şeref vermesini ısrarla istemişti. Varvara Petrovna, oğlunun bu tür küçük düşürücü dostlukları sürdürmesine üzülerek bakıyordu ama bu konuda ona bir şey söylemeye de cesaret ede-

miyordu. Bundan daha küçük düşürücü ilişkileri de vardı toplumumuzun bu üçüncü sınıf insanları arasında -bu tür ilişkilere ayrı bir meyli vardı-. Liputin'le görüşmüş ama evine gitmemişti henüz. Nikolay, Liputin'in kendisini, dün akşam kulüpte meydana gelen rezaletle ilgili olarak çağırdığını; yüreği kinle dolu bir liberal olarak bu rezaletin onu aşırı derecede heyecanlandırdığını, kulüp üyesi bu kodamanlara bu şekilde davranmanın gerekliliğine ve bunun çok iyi bir davranış biçimi olduğuna yürekten inandığını sezinlemişti; gülümseyerek toplantıda bulunacağına ilişkin söz verdi.

O denli seçkin olmasa bile neşeli bir konuk kalabalığı vardı. Kibirli ve kıskanç bir insan olan Liputin, yılda en fazla iki kez evine konuk çağırırdı, bu davetlerde de her şeyin çok iyi olması için parayı esirgemezdi. Davetin en saygın konuğu olan Stepan Trofimoviç, hasta olduğu için gelememişti. Çay ikram ettiler, bol mezeyle votka içildi; üç masada oyun oynanıyordu; yemek zamanı gelinceye kadar, birisinin piyanoda çaldığı müzikle gençler dans ediyorlardı. Nikolay Vsevolodoviç, çok güzel ve çıtı pıtı kadın olan, ondan da son derece korkan Madam Liputina'yı dansa kaldırdı. Birlikte iki tur yaptı, ardından da onun yanına oturup dil dökmeye başladı, hatta gülünç şeyler anlatarak onu güldürdü bile. Genç kadının gülerken son derecede hoş olduğunu görünce de herkesin içinde, kollarını onun beline dolayıp kendine çekti ve dudaklarından peş peşe üç kez uzun uzun öptü. Korkudan düşüp bayıldı zavallı kadıncağız. Nikolay Vsevolodoviç şapkasını aldı, çıkan karmaşa ortamında neye uğradığını anlayamadan şaşkın şaşkın duran kocanın yanına gitti, yüzüne bakıp kendi de mahcup oldu ve "Kızmayın," diye aceleyle mırıldandı ona, çıkıp gitti. Liputin onun ardından koştu, sahanlıkta ona yetişti, onun kürkünü askıdan kendisi alarak ona uzattı, dış merdivenleri ininceye kadar da iki büklüm eğilerek uğurladı onu. Ne var ki gerçekte masum gibi görünen bu olaya oldukça eğlenceli bir ilave daha oldu ertesi gün; Liputin'e, sonradan çok yararlandığı bir önem bile kazandırmıştı bu eklenti.

Madam Stavrogina'nın evine Liputin'in hizmetçisi, yılışık, fingirdek, kırmızı yanaklı ve otuz yaşlarında bir kadın olan Agafya geldi sabahın onunda ve Nikolay Vsevolodoviç'e bir haber ileteceğini, muhakkak "kendilerini görmek zorunda" olduğunu söyledi. Nikolay, başının çok ağrımasına karşın yine de kabul salonuna geldi. Var-

vara Petrovna da hizmetçi kadının söyleyeceklerini iletirken onların yanında bulunmayı başarabilmişti.

Bir makineli tüfek gibi başladı Agafya:

"Sergey Vasilyeviç (yani Liputin), her şeyden önce, en derin saygılarını size iletmemi; sağlığınızı ve dünkü olaydan sonra gece rahat uyuyup uyuyamadığınızı, şu anda kendinizi nasıl hissettiğinizi sormamı buyurdular."

Nikolay Vsevolodoviç gülümsedi.

"Efendine selamlarımı söyle Agafya; teşekkür ettiğimi, kentin en zeki insanı olduğunu söylediğimi eklemeyi de unutma."

Daha bir heyecanlanmıştı Agafya.

"Bu sözünüze karşılık olarak kendileri, bunu siz söylemeden de bildiklerini ve sizin de öyle olmanızı dilediklerini söylememi buyurmuşlardı."

"Şuna da bakın hele! İyi ama nereden biliyordu sana böyle söyleyeceğimi?"

"Efendim, nereden bildiklerini bilmiyorum; ne var ki evden çıkıp sokağımızın köşesini tam dönüyordum, baktım, baş açık ardımdan koşuyorlar; durdum, 'Agafyacığım,' dediler. 'Eğer pişmanlık duyup sana, 'Efendine kentin en zeki insanı olduğunu söyle,' diye buyururlarsa, o anda şöyle bir yanıt ver ona: 'Bunu kendileri de biliyor, aynı şeyi sizin için de diliyorlar efendim…'"

III

Vali ile de görüşüldü sonunda. Kulüp üyelerinin yakınmasını cana yakın ve yufka yürekli İvan Osipoviç'imiz, döner dönmez dinledi. Hiç kuşkusuz, bir şeyler yapmak gerekiyordu. Ancak ne yapacağını pek bilemiyordu. Sanki konuksever ihtiyarımız da genç akrabasından korkup çekiniyordu. Yine de kulüp üyelerinden ve hakaret edilen kişiden özür dilemesi, bunu tatmin edici bir şekilde ve hatta bir mektupla da bu özrü pekiştirerek yapması için Nikolay'ı ikna etmeye karar verdi; ardından da yumuşak bir biçimde, kentimizden gitmesini; örneğin yeni yerler görmek için İtalya'ya ya da Avrupa'da bir yere gitmesi için onu kandıracaktı. Önceki gelişinde akrabalık haklarından yararlanarak evde rahatça dolaşan Nikolay Vsevolodoviç'i bu kez kabul ettiği

salonda ikisinden başka bir de çok beyefendi bir memur olan Alyoşa Telyatnikov'la bir köşede, masanın yanında paketleri açmakla meşgul olan vali konağının uşağı vardı; diğer odada ise salonun kapısına en yakın olan pencerenin önünde İvan Osipoviç'in eski iş arkadaşı ve yakın dostu, yoldan henüz gelmiş, şişman ve yüzünden sağlık fışkıran bir albay oturmuş, salonda olup bitenlere pek aldırmadan (salona sırtı dönüktü), *Golos* okuyordu. Konuya girmeden ve neredeyse fısıltıyla konuşuyordu ama yine de biraz heyecanlı ve şaşkındı İvan Osipoviç. Çok kötü ve akrabalığa hiç yakışmayan bir bakışla bakıyordu Nicolas; benzi uçuk, başı öne eğik, öylece oturuyor; büyük bir acı çekiyormuşçasına kaşlarını çatmış, ihtiyarı dinliyordu.

"Çok iyi yürekli ve dürüst birisiniz siz Nicolas," dedi sonunda. "Oldukça iyi bir öğrenim görmüş ve sosyetede bulunmuşsunuz. Doğrusu ya, kendinizi burada da çok iyi tanıttınız şimdiye dek, hepimiz için değerli olan anacığınızın yüreğine de huzur getirdiniz böylece... Ne var ki ortaya, gizemli ve herkes için tehlikeli bir durum çıkıyor şimdi! Sizin yakın bir aile dostunuz, konuşmalarına gücenmemeniz gereken bir akrabanız ve sizi candan seven bir büyüğünüz olarak konuşuyorum... Sizi bu tür yasadışı ve uygunsuz davranışlara sürükleyen nedir, söyler misiniz bana? Herhangi bir anlamı var mı kendinizi kaybetmiş gibi yaptığınız bu çıkışların?"

Nicolas, canı sıkkın ve büyük bir sabırsızlıkla dinliyordu. Birden kurnaz ve alaycı bir şey parladı bakışlarında.

"Size, neyin beni bunlara sürüklediğini belki söylerim," dedi yapmacık bir üzüntüyle.

Etrafına bakıp İvan Osipoviç'in kulağına eğildi. Görgülü Alyoşa Telyatnikov üç adım kadar öteye gitti, albay ise bir kez öksürdü *Golos*'u okurken. Zavallı İvan Osipoviç hemen kulağını uzattı güvenle: Son derece meraklı biriydi. Hiç olmayacak fakat bir bakıma da açık açık bir şey oldu tam o anda. İhtiyar birdenbire Nicolas'ın, insanın kulağına onu meraklandıracak bir sır fısıldayacağı yerde, kulağının üst tarafını kuvvetlice ısırdığını fark etti. Birden ürperdi ve bayılacak gibi oldu.

"Nicolas, nasıl bir şaka bu yaptığın!" diye kendininkine hiç benzemeyen bir sesle mırıldandı.

Alyoşa ile albay onları görmedikleri için henüz bir şey sezinleyememişlerdi çünkü son ana kadar fısıldaşıp duruyorlardı; bir ara göz-